

Besti rahvameditsiin,
eriti sünnituse, naistehaiguste
ja laste juures, ja naistara-
valguitusel.

Auhinnatöö (II auhind)

Orro, Hugo. 3. aud. med.

366 861

Käsitlev töö tunnustati 1. detsembril
1923. a. teise aukunna määnitliscno.
Autas: stud. med. Hugo Oro.

Thambergh
Tartu ülikooli Sekreter

" Eesti rahvameditsiin, eriti sünnituse,
naiste haiguste ja laste juures, vanavara
valgustusel "

" Unko "

D 322040

Inimene on kui lillene algusest peale kuni lõpuni. Nagu lill närtib ära, kui temal on osanud saanud mitte soodsad elutingimused, või kui teda ühel või teisel moel rojutakse — nii närtib ka inimene ja lähel kalnu alla kui temas üks või teine tõstne rike aset leiab. Põhjusi haiguse jäämiseks ja suremiseks on palju; mõned neist on arusaadavad ja ära selgitatavad, — kuid miisitud jäävad meile arusaamatuks. Tegon ääretu elu-üürise. Inimene, kuita kannatab mõnesuguse haiguse all, mis tema eluiga märksa lühendab, püüab seda üürisest elu pikenadata, kas või kahe minuti võrra. Selleks otsustab, et võita elu, parub tõbine inimene kõike kaalu peale, mis temal igavespanda on. Kõige esimese otsib ta nõu ja abi oma liigimal suvaltsiselt, siis arstid; pärast juba kogu terveistilmaast või ümberpöördukt — enne laiaistilmaast, ja kui miski ei aita, siis juba eriteadlaselt. Kui vana kui on inimene, on ka rahvameditsiin. Siin peame just seda viimast, rahvaarstimist alla kriipsutama. Vanasti ei olnud isikuarsti asutusi ega spetsialiseeritud isikuid haigusti arstimise alal, küll olid aga omad kuulsad külatargad, prohvetid — isegi jumalad. Juba kõige esimeses raamatust — Püüdis räägitakse miis mõnagi arstimisest ja arstijatest. Kuid nad arstimise viisid olid mere esivanematele võõrad. Kui XIII^{al} aastavajal merelastel ristiuse tuli ja möögaga peale surutakse, segavad mere paganausused arstimise kumbed ristiuse kummetega, mille tagajärjel saadus mere uue kogu arstimise sõnu ja töid, mis kannavad segakarakteri. Segakarakteriga tähendab: nõiasõnad (pagana usust) ja palved, päritud püülist — on lühtunud ühtsuse artamist teguriks. Samaseid arstimisi sõnu ei ole arnult merel, vaid neid on ka Soomes olemas (Kalevala 26, 683).

Kogu Eesti vanavarast võime me näha rahva arstimise vahendeid, mida võime osasse vüib jagada.

2.
Ühed on puht maagilised, näialausumised, pöörisemised, aimult sõnad ilma ühegi nähtava ainega arstimiseta. Teised on ka nõidumised, kuid siia juurde veel mõni aineline keha, millel küll mitte sugugi arstivat mõju ei ole. - Kolmandad on juba niisugused vahendid, mis liginevad modern arstimise viisidele ja mille nimed seisavad pharmacopeedes.

Et vaadelda rahvaarstimisi moodusid, siis oleks küll otstarbekohane käia ülal toodud põhimõtte järee.

I.

Kõige esiti vaatleme rahvaarstimise moodust, mis on puht maagiline, sõnadega. Vümasse mooduse järee arstijaid isikuid nometalakse näiadeks (tarkadeks). Nõidu on kolm seltsi, vaadates selle järee, mida nad oma „arstimise“ juures tarvitavad.

I astme nõiad on kõige alamad seltsi. Nisugused on: soolapuhujad, kes tarvitavad oma tegutsenise juures soola; lausujad, probisejad - kes pöömisevad omale huultest, nii et terred arugi ei saa niista kõnelt; kivitargad, kes mõistavad kõigepeenemaid asjakesi kivide järee seletada. Kivitarga arvamine järee on igal kivil oma saladusline maagiline kiri püäl, mida aimult mõned usuvad, ära valitud (kivitarga) askavad lugeda. Kivitargad seletavad kivide mõju põhjendades püha püüli püäle: kui Mooses seaduselaand (kivist) Süinai mäe püäl püüraks lõhkus püllas tuul kõige kolmü üle kogu maa laiali ja igast kolmü kübemeist kasvas ükso kivi, millele rüürmise tulerr püäle on kirjutatud. Veel tarvitavad sõnatargad oma kunsti juures 9 iselugust rohtu (Kalevipoeg XX, 334-345) mida nad öösel kuuvalgel upivad ja nendest süüs salvi keedavad.

II astme nõiad on tuuletargad, kes tuulte üle valitsevad ja tuule küürisel maad ja mered läbi lendavad.

III astme ehk kõige kõrgemat seltsi targad on „manatargad“, kelle käes kõik tarkus ja võim on, kes igat

lausumist võivad kinnitada või kaotada. Nad kannavad
surmajumala ehk altmaailma valitseja Mana nime.

Kiigi vägevaimad näiad juuda eestlastel pruuna Saaremaal,
Kopu ja Daago saartel. —

Üks esimestest näiamoodustest, mida kirjast
leida, on eestlastel 1849a. J. Lagus'e poolt Virtsjõrve
ümbruses kirja pandud, nagu Kreutzvald oma teoses:

„Mythische u. Magische Lieder der Esten“ lk 6-8 tolmudab.
Siin näidatakse ära, kuidas nõidumisega arstimine
algas ja lõppes. Üldine sissejuhatus iga nõidumise juures
oli järgmine:

„India maal kumardati kuisi, põdra ja kuu ja
taeva tähti, maad ja merd. Selle sinatse hädalise
inimese ihu ja vere juures, tule tükist ja süsist, selle
sinatse inimese luu ja lüknut edega ühte sünnivad,
kui kolmkord suudannad ja kolmkord süsi
kumardad: se südexo tõesti nõnda, et süs kaa riga
ega apardust selle sinatse jumalkeesa juures
ei oleks!“

Süs järgnesid ~~näid~~ sõnad arstimise, näituskes nssi
noelaumise vastu:

Sile puu sile al, kare puu kadaka al,
Vilispõel palo põesas, Oh so kuulus kulla kirja,
Maa kirja, maassa kirja, Loo kirja, sarapu kirja,
Tuki kirja, loomu kirja, Ära mind sala sallago,
Nägemata näpista, Teadevata taurista!

Päarast ja kuu ja taavalahtedest selle sinatse vastu, ihu
ja hinge vere vastu. Kuise puust võetud leht mino
ihu ja vere peale satub, seda puhun nelja tuulega,
hommako, õhto, lõuna ja põhja kaugeina. Kulgajaist
võetud, põhja poolt küllest, teina kange jõu oma vere
vastu, terava hamba lükkamises, nii valjo et kui tüsi!

— Kuid kinnitamine mere se vana püha inimese
puale, kes süts korda langemises, nheksarira korra
pärast abisaarud. Maana aiges tunnistuses liianu
seda, mistema ühenne korda merle teinud ja pealegi

veel teeb selle puhama dijoniporse putka vägeva kae läbi;
aitanud liha ja vere vastu, ihu haigust parandanud,
rõõmu ja rahu annud ja suurt abi saatnud kõige häda
ja viletsuse vastu selle rana putka dijoni vägeva (ingli) kae
läbi ja hoidnud mitensa korda.

Lijoni ringel on tavalisemad vana eestlase seltsuse
järele nagu maapäälise jüriat: Lijoni ringel on
maapäälise jüriat kes püsigea vhes kairb. —

Nimi Lõu on piiblist võetud: Matteuse evang. 26, 53, kus Kristus 12 leegionist ingelitest räägib. Markuse 5, 9 ja Luukase 8, 30 - kus mitte puhas vaim end leegioniks nimistab.

Maailma ütle ei ole mul midagi isiklikku teada, küll
aga Soome „Kalevalas“ tohendas maalestjurnalat.

Sis karri tati veel vana lepingu uue puhtuse
järele ^{harjus} ~~tervis~~ arstideks järgmist lauset!

Hoia mere soontesse eloterrist ja riikuma varmo abiga
 kuryad rigadased mere luu liikemete, soonteseest. Põhiste
 meid aga vanemate tõutuse järel pärast, sa valgusi aritaja!
 Arita meid oma vana tõutuse. Saada meile kaa müristamist
 ja ponne valgutamist omaid Ljoni inglid taevast. Ole
 mere seitsekord toes, uheksaühekorra pärast kinnituseks,
 mere vanemate usu kinnituseks. Rõnnusta meid eumeni
 ja arita meid selle sinatse vägeva kõrge kõvema oli läbi.
 Peasta meid sellesuguse kinsaja röömese kaest; peasta
 meid sest hädast, meil lüüdnud kõvast mürdmusest ja
 kõigesugustest aparduste rigadest. Ole meile taeks sone
 hoidja kolm korda ja peastmuseks kuus korda ja edasi
 saamiseks uheksa korda. (Lühth. u. Magisch. Lieder bk. 10-11).

Eeäranis suure tahtmise omandab rahva silmas
 uus (madu). Uusi võetakse nii nagu uht suuremat elementi,
 kes võib igasuguseid apardusi sünnitada: üldse on ta
 Kujuse ja kõige pahe sümbol. Et ta niisuguse tahtmise
 on omandanud mere rahva silmis, näitab rikkalik
 luule, mis mere rahvas tema kohta liigub. Lidan siia
 juurde sõnad, millega uusi nõelaväsi arstid. Lida Ai (A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z, aa)

Nõidmused.

Ussi sõnad.

A.

Mida karva, Lenukene?
 Kuub armas Lenukene,
 Suure soo sakselane,
 Kulu kuldane emanda,
 Ehk oskan so ära avata.
 Lõppu karva, sinu karva,
 Liseltko sinu karva,
 Oido karva, oras karva,
 Mäe karva, männi karva?
 Võta vales vahendada
 Paisetusta parnutada!

Musta mudo, maa karva,
 Kolga karva tõugu tigo,
 Kas arwid puissa ammustaie,
 Pao karva puredaie,
 Kii sa inimest iksasid,
 Nõrka looma näelaid?
 Tule viga vihtlemaie,
 Aava kaigo ravitsema,
 Pudetamist parandama!
 Kulap tunnud aiaa arsti,
 Igemet, le parva,
 Kele nälpainise kohta.
 Ei muu tunnen sino tõu,
 Sünnituse suguse,
 Korjamise kodanese.

Sul on sugu sõnnikusta,
 Kõrmas konna kohusta
 Kolga konna kodusta,
 Hukka läinud udesta,
 Karva jälgi kastesta.
 Isand okas ohkudami,
 Marja inge maale;

Test sai tigo tiha silma,
 Wagla silma vaarikusta.
 Kele ostid oda otsast,
 Ambad kapperi terasta.
 Kuub sul kure puu karvane,
 Pää pao puu sarnane.
 Sõmerkarva, savi karva,
 Kanarptka kulo karva,
 Oerud ehk rüüa karva,
 Taeva, pilve, tahe karva:
 Süski tunnen sino tõu.
 Pina muna väest ei peose!

Oh laial kivi al,
 Karus puu käänu al,
 Kahervas ehk loogetille,
 Nüüda mätaid mängimais,
 Kõnni pollu peesderhal,
 Poesa paksu metsa vahel.
 Pulane, ma isanda!
 Leian sino ligimarelt,
 Karistan sind kauguselt.
 Tallaholla, pella villa!
 Nüüd sa olid valo saanud:
 Suusta sile, päästa villa,
 Lõva lunda villasista,
 Villasist vüs rannasta,
 Villasista, võmata!

B.

Mado musta, maa alune,
 Kivis sa kivi tagune,
 Mäe karva, männi karva,
 Soo karva, kammeli karva,
 Paeo alla muu päreksin!
 Kõl muu tunnen sino soo;

Tautan sino tõugagi.

Sündinud siia unnekaasta,
Koolnud konna kudusta,
Vella so suusse, vella so pähe,
Vella karu so keelele,
Vella sino kübara,
Villast väetast iluult!
Tegane, vaenlane ja vastane!
Lõa mere lta.

C.

Mado musta, mätta alune,
Riiev kivi tagune,
Päsa aita perloke,
Mää karva, mäuni karva,
Loo karva, soo karva
Pae alla ma paadisin,
Võsandi keko väerutaksin!
Kulap tunnen siruda,
Kulap sino suguda,
Sündinud siia sõnnikust,
Koolnud konna kudusta.
Vella suusse, vella päha,
Vella lauba arvuke
Vella karva keelele
Vella karvael vilto sirimal!
Vii sa valu vaarukusse,
Praksa püha pihlakasse,
Tõbe wiga toonungasse,
Rahjolist kaadavasse.

D.

Kust sind wõidud, kust sind raadatud
Kust sind kurja korjatud,
Salalõrko soietü?
Pergelst toodud, juudast soadatud
Kuryast vaimust valatud,

Ratta koopast rajatud,
Konna koopast korjatud.
Laare karva, savi karva,
Murta karva, tungla karva
Karo kella, kaarna karva,
Lõõja karva ammaste alune,
Lgi karva igeme ila,
Varnokäija karva, valge karva,
Sarapuu kirju, kumuli karva,
Kulma sino sündimist tean,
Tunnen tõesti sino sugu!

E.

Liro, iiro, aaro, aaro,
Liro, aaro lokesta,
Aaro, aaro, ära ammasta,
Ara mind saloli salva,
Nagemata ära näpsta,
Kogemata ei küünista!
Need kirju krapuu kirjad,
Kuryad kurse puu kirjad,
Tumedad toonunga kirjad!
Mesilane, peene ludo,
Too mulle toonunga toores!
Mina loon ussi mule peale,
Mao maa karva peale,
Moa karva musta peale, karva,
Roko karva, rooste karva.
Lõn kirjad sul sisen on,
Sala kirjad selja peal.
Mesilane, mule mõistja,
Too salvi sada kohast,
Tuhad kohtest kustutasi
Ule mere uheksa küla kohta!

Sõnad, mis on tähendatud A all pidada mõjuvõrre väga hästi
 ussi nõelamise vastu. nagu Soome rahvale järele tundida
 haiguse paranemine, kui nad hirmusad loomad ja rohtid
 saadavad oma sünnimise kohale „Kipumäki, Valumägi,
 (Kalevala 9, 533) mis aitab, nii aitab ka mai esivanemite
 luule järele ussi neelamine ja trahvimine. Sama tähendus
 on uss ka Skandinaavis, nagu Havamal räägib, „Das
 bißige Tier heißt sein Bisses Schaden“ Harilikult on
 uss ikka kurjavarjuse sümbol, nagu meil kogu näiterad
 sõnad maadlaste vastu: „Oh so madu maaalune,

Maa kooki, maa muoki, ihkosa sulda alla maa.“

Soome, Kalevala „räägib sedasama: „mato musta
 maanalainen. - Venelased kutsuvad pikse pilvesi usse
 karistatuna nagu „Sacharov“ oma teostes räägib. Meie
 vana eestlaste usu järele karistab äike kõiki kurje vaimusid.

Leenakus nimetatakse madu viit tema särava,
 salaliku ilu pärast. Tige (tigaline) nimetatakse
 kurja silma, tika silma. Jõlla holla - viitab uhe
 nõidaja varmu nimmi, nagu Orraporra häigla
 mao nimmi. B-sõnad lõpevad, mere isa „pals.“ nagu
 see sakslastel mõtnud karjal ette tuleb. C-sõna des saab
 valge punde päale ülekantud. Uhes Roka näidustikes
 nimetatakse ussi põldude, heinamaade mürgiks.

D - Bergel ja juudas on kurjavaimude nimed.

E - See võimane lasub oletada, kas sünn ei ole
 mitte nõidatõhtedega tegemist. See tuleb meile
 Skandinaavia, Sigurdriifurnali. Ühensama rohtu
 on eesti rohi ussi nõelamise vastu. Oma postmüügi juures
 tarvitab nõid ka sülg.

Järgmine haigus, mille kohta rikkaliku literatuuri
 on olemas, on maaalused.

Maaaluseid arstitakse ka sõnadega nagu lisart 2
 tõendab. Kui keegi märja maa pääl (magab) lamab,
 siis lööb tihki naha pääle laikav, põletav, sügelev
 lappe (kohak), mis saab rasket koormusega. Koormus
 langeb rünnest ära ja haigus on möödas.

Maa aluste vastu:

Oh sa madu, maa alune,
Maa kaaki, maa muuki,
Ühessa sülda salla maa,
Kahessa küünart kaljussa!
Ahi kul, ahi meel,
Ahi armas juuval!
Ahi, ahi aita sind,
Täarale teurustand
Ema, hant ja elo otrani!
Hõbe öela õlma peale,
Hõbe valge vaenlasele!

B. —

Maa raskesed,
Maa emakesed,
Maa nertsikesed,
Muro eidekesed,
Aunam teile õbe valget:
Andke valgust vaeva vastu,
Andke teurust tõbisele,
Süis ma annan teile tänu!

Loosja tõbe vastu

Loosjate jori, tornajate tori,
Pistjate piri, närijate näri,
Lsi põlvista vigame,
Laba luusta lagunud
Aht polve parustetunud!
Oh mis õnnis, kiidolüäärt,
Kelle süin aida orgus
Kannatasid kingituid,
Velo vangi verustid
Pikka piina pumitid,
Vota valo vähentid,
Püha Maarja, poeg ja waim!

Leniva rabanduse vastu

Püle üks tulihänd,
Pustas üks pisahänd,
Kruusi so känd, kruusi so palad,
Kruusi so südame sooned,
Kruusi so tule ja mure!
Aht leiva lana,
Pealt leiva raasakesed,
Keskelt kõigista õhu!
Lsa mere ete.

Sõnad roodi vastu.

Tuli, tuli üks tulihänd.

Kinni panen so käed,

Kinni köidan so jalad,

Kinni so südame sooned!

Alta laua, pealta laua

Tüki, või võtta ühtegi!

Tuli, tuli üks tulihänd.

Kinni panen so käed,

Tule kiirst annan tulla,

Tule rännist raskus läde.

Kinni köidan su jalad,

Kinni so südame sooned.

Taga, sa roojane vaim,

Süüa puhab varuole maad!

Marle tahan abi anda

Juutala se ra, Juutala se paea,

Juutala so poha varuole nimel;

Ma tahan abi anda Marle,

Isa mere etc.

B.

Orraporra, põrgo häänd.

Tule pure lookatus,

Kinni sõlmin sino sooned,

Kinni köidan sino käpad,

Kammitsasse sino jalad,

Wangi sino varbokeed,

Alta laua, pealta laua,

Üle laua ühtelagi!

Kinni panen, wangi panen,

Kinni panen sino käpad,

Kammitsasin sino jalad,

Sõlustin südame soone!

C.

Jeesus läks mäele, kões oliteinal
sinine, punane ja valge roos.

Sinise ja punase roosi viskas

teetua ära, aga valgega tegi teravaks.

Isa mere jõe.

Lausumise sõnad (Tallinn).

Seda haigust nimetab rahvas maaaluste vaimude
väljahingamiraks. Et maaaluste viha kustutada ja
nendelt terrens saamist loota, kaalutakse sinna
kohta, kust haigus saanud hõbedat ehk hõberaha, enne
seda aga peab päikese käes kordu korda haigekohta vastu
vajutama. Selle tegutsemise juures loetakse siis ka
vastavad sõnad. Samasugune komme on ka
rootslastel olemas. E. M. Arndt, Reisedurch
Schweden IV, 157

J. Laagus toob järgmised sõnad maaaluste vastu:
"Maaalused madalikud, Sõura taadi salasepad,
Tegid tööda vasto ööda, Vasto ööda rasket tööda,
Päeval oli puhkepidu."

Sõura on Soomesõura. Mõnede andmete järel on
kuulda vagusal kesksõuraööl, kui kõrva maaaluste
panud maaaluse tagumise jääd enne jõulu
kuni uue aastani, mille juures võib isegi ära tunda,
kas raudo, hõbedat või kulda taotakse. Teiste andmete
järel on maaalused vaimud, kes ussikuurungale
krooni taguvad. Selle krooni ehititar sara meelitab
kõrku kõne ussid õhtu poole Peipsit, Litssoo pääle,
kus ussid kuhja sünnitavad, mille õhest sarak
kuurunga pää päikese vastu ja valgustab ka päikest. —

Loosja haigus (arthritis uratica) mis tekib
kusehappe soolade (Naatriumi ja Kaltsiumi) laumise-
lühendites, tuleb rahva arvamise järel elma hingedeta
olevustest — laomadest. Ka seda haigust arvati
sõnadega ära arstida võivat. Sõnad on toodud lisa A 2.
17da aastajal kujutati Pohjasarsamaal (Griimri) jookjat
nagu liblikat või ussi — Sarnuti on eestikeeles olemas
sõna kundi liblikas (Hupel), mis tähendab kodukäija-
vaimu liblikas. Tõndikaru — tähendab musta värvi.

Roos ehk heliting (Rose-Erysipel) on valisnaha põletik, mis

tekitab streptococcus pyogenes'e infektsiooni tagajärjel.
 Tema tunnusmärgid on: lai kirv punetus kuskil naha
 pääl, mis sõrmega vajutades ära kaob, kui päale sõrme
 ära võtmist jälle nähtavale tuleb. Roos võib nahka
 müüda edasi rännata ja nii mitmel kohal endilinnutada.
 Et ta sünnitaja on mada mikroob - siis võib ta väga
 raskeid infektsioone anda nhes mada eraldamisega.
 Tä armastab lokaliseeruda pääsajalixuet nää pääl,
 pääs ja selle tõttu võib jätta unustamata märke
 elus ajaks. Arstimise sõnad roosi vastu lisa #2 toodud.

Lendvat (rabandust) arstitakse ka sõnadega, mis-
 sugused lisa #2 leiduvad.

Lendvat tuleb tükki loomade juures ette, mida rahvas
 ütleb, et lendva läi loojusest läbi, mille tagajärjel
 leiab looma naha all mõlemil pool augu, kust
 lendva läbi jooksnud (Rosenplanter 18.43; a Hupel)
 Renwalli järel ütleb soomlane: tanti ampui
 lehmää. - Lendva arstimine ripub ära needimis-
 sest ja trahimisest, mida kuivab varmuks saadetakse
 ja mille järel haigus paraneb.

Lääne Euroopas on isegi arvanud, et elbust
 lähevad välja kihutised poolid, mis rabandusi
 tekitavad (Grünin). Lendva (Drach) on seersama, mis
 tulihänd, pisohänd.

Hambaralu võtmise sõnad:

„Kvera aimba kadunego, Hundi aimba idanego,

Pohja tuulde põgenego, Tuulesta tühja taganego!

Need sõnad loeb näid leiva pääl, kust haige on ammustanud.
 Võib loodetarse kverale, selle ettekaandega, et koer oma
 hambaralu saab.

Kalla tõbe vastu tarvitatakse sõnu:

derna lepast leiansin, dee laugust levasin,

Pünaja pigistust, Narija näpistust

Mingo kukui kumule, Karstus pädama juurele!

Selle juures teeb näid veel mõnesuguseid tükkas: ta pistab
leppa puutuksi kuuma tuka sisse, laseb soojaks minna ja
siis tõmbab sellega ülesparistetamud kaelanäärmeid pidi nagu:
gl. thyroidea ja sublingualis.

Voolmete all mõistab mere rahvas ülesparistetamud näärmeid
ja iga sugu paristetusi; mis keha peal leiduvad. Neid
vastu tarvitatakse sõnu:

"Mis sa lööd? Voolmeid löön. Kuhu matad?"

Senna kus kirves aset teinud.

Näitas võtab artisti kirvest, millega pidi uus puusärg
valmistatud olema, katsab luuseratixuga parikinni ja
lööb tasakesi kirve teraga, mille juures ikk oma ette
sõnu pomiseb. Terveno saamine järgneva 2 4 tunni jooksul.

Parisetuse (kuipalju parerd) vastu pida artama sõnad:

Vaino kõie kurutaja, Laterussi lahutaja, Kaarna
kivikergitaja solmit sõrme pahusella: Lõha lihtko
lihatesta, Veri vaagovana kohta, Valo vägi vaarikussa,
Paritus parsema põesasse!

Karvokõis, vaino kõied (ka maadusedused) on ussid-nagu
H. Knüpfer (v. Roseupföuter) kirjeldab, mis mitte paari
kaupa, vaid koguni tiheda võrguni kokku koguvad (selle
järele karvmetus-võrkused). Meie, Eestirahva usu järele,
on sellel käel suur võim, mis seda usside parve lahutab,
selle juures mere ja lügedes. "Mõnugune käsi aitab pea kõiki
haiguste vastu. Tä veel sünnitajaid aidata, pariseid ära
kaotada ja valu vaigistada. Nagu Hupel räägib (Topograph.
Nachricht II, 141), olla üks eestlane (karsterahvas) olnud,
kes üksi päidla ja ühe sõrmega niusuguse parve laiali oli
seganud. Sama palju tähtsust anti kivile, mida kaarna
pesast leiti; kui teinud sõrmega külge puudutada, aitab
pua samapalju, nagu esimenegi artistiin metood.
Kui seda kivi puudutada südi viidiga kolukord üheksakord
ja siduda mit ülesparistetamud kohale keha peäle, siis

paraneb see kolm korda nheksa päeva ja kolmekord nheksakord
ja kolmekord nheksa päeva. See on arvude segu, millel ka oma
arstiline mõju pidi olema. Sarnastest kindest räägib Eesti rahvelaul
Kub? lrg 85, mis ka terstel rahvastel on olemas. (Grimm).

Halli (malaria) arsti sõnadega:

Hullu halli susi talli!

Lume ange eäde range, Mingo kusta päris tare!

Puha Marja, puha poega, saago tõbelista kaitsma!

Hall tahendab tihti halli hobust; kui kellelgi kutma värinat
on, siis seda nimetatakse halli ajatuga, sõitma; see oleks nagu
rata hobusel sõitmise tagajärjel hõrdinud. Huvitara loo
jutustab selle rata sõidu üle Masing (Rosenplunter) kalnuklaste
ja tataarlaste juures. Kui keegi halli sõidab (melanotroeb),
siis pandakse ta otsekohe tülise hobuse selga. Keegi neidest
istub teise hobuse selga ja reab esimest pika oheliku
pidi. Kui haige värinat pääle tulevad, siis hüüab ta: nüüd on
valmis. Selle järel hüppab kolmas neidest nhe hobuse selga,
ette juba varustatud pitsaga, - ligeneb hobusele, kelle selgas istub
haige ja kohutab väimast kõigest jõust miska, kui
hobuse ülemi rahuga kaetud on, haige aga päris väsimud
ja värinat üle on. Siis võetakse haige hobuse seljast maha
ja pandakse rahulisele lamama, rüetega hästi kõvasti kinni
kattes. Pärast 5-6 tunnilist magamist tõuseb haige üles.
Ta on küll väga uimane, kuid süskee terve ja range higrstamise
tõttu saab ta ümber rüetatud. - Saksa rahval on sarnane
ette kujutus hallist nagu eestlastelgi (J. Grimm). Merl, eestlastel,
saab hall aetud hundilauta; venelake luule järel on nheksa
äde, kes halliga inimesi karastavad, nad on kettide otsas
maa õõnsustes kinni, kui nad lasti pöösevad, ei anna
arminu kellegile. (Grimm).

Nikastuse arstimine on üsna rikas sõnadega. Toon siin
kolm mõned salmid.

A. Jeesus kirrko moneksi,
Beruselle, aaruselle,

Lohu musta mooruselle,
Kala iiri karvasele.

Nikastas obuse jala.

Jeesus maha rattaalla

Oleo jalga lausemaie:

Siit on liige nikastanud

Siit on soone songatanud,

Siit on joore jongatanud.

Mingo liige liigeti vastu,

Mingo joore jooreti vastu,

Mingo luu luude vastu

Lihha liha de vastu!

Maarja määr'go mörge peale! Isa meil j. u. e.

B.

Jeesus kiriko mörge

Thusele, alpuselle

Moer musta mudasella.

Soheria ei soovitamale;

Maarja jäi maale rattaalla:

Kokonahtu, koko liha,

Koko liimmed, koko järkud.

Sis naksus, siis naksus.

Ahi peal, ahi, meel,

Ahi armas Jumalalta!

Aita Maarjat!

Täganu meenlaid ja vastand! Isa meil j. u. e.

C.

Luu luu asemele, Liige liime ligemale,

Hei vere asemele, soon soone asemele!

D.

Ehk on viltitud, ehk on vältitud,

Viltitud, vältitud väänule:

Taaratarkus, Marja märgus?

Sinisega siduda, Punasega punuda,

Kollasega koo panna

Ehk on, trand Jumal, Sono ja mormi laktimone!

Siin, A. B. C. räägitakse hobusest, kellega Jeesus sõidab.
Meie juures sõidab Jeesus vaneris ühes piha nartega.
Need sõnad on tarvitusel nixartuste vastu nagu merl nui
ka germaanlastel.

Q^d tähendus on mitmekesine, teiste rahvaste juures ei ole see
terveks saamine viis ka mitte teada. Schottlased tarvitaz
vad küll arstimiseks villast lõnga, millesse oli seotud
9 sõlme. (Grimm).

Grimm O.S. II 82. H. 7-16 - aitab Maria hobust terveks teha,
mison ühenduses kookaja arvamisega, kus Maria üldse
peegeldub loomade kartjana.

"däge mure lüknest" on kookakõlas ka loomade lausumiseega,
milles lemmikloomadele oia tükideks lõigatud
poja kooku pambja meest elustab (Kalevala 15, 371).

Kasvatate / Koeranaelte, parsete / ^{vastu} tarvitati. Sonni:

Kas ära kasvama, Alam nuiid ülesajama;
Pää pealt pehstago, juur alt mädanejo;
Nõnda kõik ädakaadugõare kui kaub vana kuu taevast,
Nõnda kõik veri lahkujo, kuikkaarj veri merst lahuimed!
Siis masartsin so sooned, siis ma vaeltas ooolmed,
Rohun need rohkmed! Selle kolmaino jumala noimel,
Isa pue ja puhavarimo, paluue meisin. ' Isa mere j. m. c.
Kuul antakse üldi palju mõju. Isäranis paras aeg kõiksugu
parsete hääratamiseks oli vanakuu lõpp. Isäranis
kohku panid kuu pääle ka sakslased (Müllenhof).

Raskehaige juures lausuti:

Kuutõuseb, kuit kesrib, Pää pealt, Tagane vaenlane, siiginego terwis! Sest
juudal kuulib, Marja märkab. Taga nego vestaad, Rõgenego püüajad,
Vajago vaenlased! Sino ees, ussoes, juudal sind ma kuulen, Armo
rohkest leian, Ar siis olgo isale kõrges, Poole ja varmule,
Selle usu andjale! Amen.

Valgus, mis pimeidust ära võidab, on üldse tühis tegur
arstimise juures. Inhes valgusega aitaksid ka juudal ja piha Maarja
kurje vaenlasi eemale peletada, nagu nõide ja nende poolt päale

saadetud haigus: - seks otstarbekas aidaku valgus. Vanasanklaste
usu järel olitaiskui nõidmised ja varaaukudele väga hästi tahte-
luse (gunstig). (Scherble, Kloster v. 181.

Verejooksu kirmipanemiseks tarvitati sõnu: (Kalevipoeg XI, 310).

Verene, verene, ega sa veri! Verene, verene, elolatu esi,
Kus sa lähed lahtelt, Kaud kauro kardaalt?

Kinnita soone kivirisa, Tõrreta vere tammüest, Kivisoone kiirvõrsta,
Tõrreta, Taara, verena! Ka poig ja puka vaim j. u. e.

Sain esisuga veremüpanemise sõnad oled ka sarakastel (Mullerhof)
ja sarakastel, kuskal pisse jumal appi kututakse
(Kalevala L. 9. 2699.)

Kui söögitsi ei ole, siis tarvitatakse:

Söö, söö, mis söömine, joo, joo, mis joomine! Küna räst, öli
rammust läikisid kui leivakene, Parsta ise kui patsikene,
Oletus kui ahjokene, Karga kui kuldane karoke! Meesimel aruastaja,
Inimeste lunastaja, Igavest ning igavest! Ka mer j. u. e.

Siis tarvitatakse puka vaimu sellipoisest, et ta siis peab rohkem
mõjuma, kui need sõnad ise. Muidu ka mitte üldse ei aita. Sellest
lausumistest mõelda mõnes tahendan, kuidas meil üks
kolme aastane laps, kes oli koreu kurevõim ja teda ei
aitanud isegi Tartu arstid, sai nõi Perpsiärsi naise poolt terrores
Ahted. Perpsiärsi soolataru püüdnud ajast vheksa kala (koma)
karpi, keetnud ves ära, sellest segust annud lapsel mõned
lusika täied juma. Tunnis aja pärast olid lapsed terve, sluita teiste
rohtudeta.

Tersavaha arvatamiseks tarvitatakse:

A. Kasta vihta, juba lõit! Lõit ves, sala mers, võtso viha
miheltellast. Kurgad sõnad, xad kaled keela vihta, meela vihta,
Vaja vaese aja pihita! Põrmandale, piiale, piiale.
Kurgus tallapunde alla!

B.

Sarsavaha võtmiseks loeti:

Sarsad põrand alla, Tere põrand peale! Sarsavihav, katitse,

Mesimakk tere vast!

Eestlastel oli ju ammust ajast arvamine, et näiadel on võim
huvitsad nende üle vihale ajada; et selle eest karbata olid
nendele level toodud näialaused vastukohetiks.

©.

Saksa viha, metsa paha, kivi kannu, kuun vaba!
Oh sa türi, rauda - müri! Muust tuli suuri kubiija,
Ise kui pori-orikas. Vili, olla! viska vilja, kate kannu
kasukas. Raju repi seitsme pöle, kae oksad, tuule alla!
Kuuja päike puista selgest! Jänes, jänes minu eel,
jänes meka kuuse lonki.

Tülihärra kinnipanemiseks laeti:

Maa sügavusest ja meere sügavust, Taeva kõrgusest ja
taeva lausest, Kõigest ilma olast ja kõigest taeva lohtedest,
uhsamast kuust ja uhsamast päevast, uhsamast
tuulest ja uhsamast vihmast, uhsamast puust ja
uhsamast kivist, Kõnast kivist ja maa martist, Mere
vahust ja maamullast, Nõia võist ja soorostest,
Nakkumunst ja lüve leibist, Kärbe senist ja rana
päikest, Luga kordist ja viha kordest, Kessa kõigest
tuhjast ja tahjast koro koryatad ja tuulde saadetud
võid-saago sa pörgo hauda sügavase auku raud tulba
kulge kinnipandud ahilatega igaveste.

Nõia või ehk sooroste, ka soosap, soorika (Sumpf Lorn)
on Kreutzvaldijäule läikiv pruunikas nakk, mis
kuivalt hõaga seetva veepääl ilmub; vana eestlaste
usu jäule pidi see põletavalt mõjuma jalgade pääl ja
võimastelle haavu sünnitama.

Tülega põletatud haavade puhul laeti:

Varele valu, arakale huigus,

Kärbe kobe dat, musta.

linnule muid tõbeid, lapse sõrmi koke teavaks.

Lisaks ja täiendavaks lülix kõigele, mis ellpool toodud, toon

mõned rahjarõtted Kreutzvaldi „Kalevipojast“, mis veel kord kinnitab meil rahva teadmisi ja usku arstimise alal selgetes poltides.

„Kalevipoja“ 11 lugu 90 reast alates räägib Perpsi ranna targast kes oskas lausuda ja arstida:

Perpsi ranna parim tarka
Kahjalgu karvalone
Mekemõblin metsaline
Suguet soola-sorterlane,
Tõkaltre tuuletarka,
Mõnes tüvis Mana tarka,
Laususõna lobistaja,
Abisõna arutaja,
Tuulorle tuuseltaja,
Oska arpu löödanessa,
Sõelumota kadenessa,
Varga kuju võtne abil
Viina-klaasi valmistada,
Vihtlenisel viha võta,
Rahapanna teer peal,
Vihtamusta võletsalle,
Viirastusi rohendada,
Tondi leda takistada;
Oska arvu arstimist
Tuulest teurast tallitada,
Mikastusi nõrgendada,
Tõukamisi tasundella

#semelta läinud liigist
Punalõngal paigutada,
Muhutõbe muusutada
Kohuvoolmeid näpistada
Oska varepõde sõnu,
Teadis tule takistusi,
Valu-sõnu ussi vastu,
Savini aspoole sala-sõnu,
Maaotsaand rüga niigajalle
Hõbe valgel arendada,
Kohetüme konni karu
Kõera söögil kohendada,
Vihtid lapsi vaigistada
Vihtlemissel nutu võta,
Oska rabanduse sõnu,
Vahru ellitõngu vastu,
Tõrsi veel ehk tosin alla
Kantivaralu võtumisest
Hallitõbe arstimisest.
Teha soola-topsskesi
Valmistada nõia vihtu
Nurjarõttat moorkule.

„Kalevipoja“ 11 lugu 300-nda tunnistab nõia mõju riie
nimise pääle: desil naisel lindal rauges jõud Soome tuule-
larga tahtmisel. Soome tuuletargal oli palju nõuagusi sõnu, mis
vaigistada terve tahtmist.

Soome tuuslar, tuuletarka
Oli arka portsiroomil
Osarõnu kadenessa:
Oska sada salasõna,

Tõrsi sada larku-sõnu,
Kohmandame kangemaida
Kanguselli korutuseks
Rammuselli rohkemuseks
Võimuselli rägemeeks.

Teadistuhat tertsionu
Sala sõnu rännu raugeks,
Võimustuse väsimuseks,

Tugevuse tulpiniseks:
Mõisga rännu kammitsesse,
Võimu vangipalle pani.

Kalevipoeg - xv l. (910); xii (350) (360) - näidatakse hoiade
osavust ja võimust, näit: tegi tuuslar, tuuletarka, sortisõne
sünnituseel läia jääre laimetaia, ~~poi~~ jälle - keeletark oskas
kõiki keeled nagu linnude, uirka loomade; siis veel Soome
sortislaste suunil möllasirad tuulemarud.

xix l. (Kalevipoeg) Põrgu vanaest noimb: Needin, väinuu,
sured sa, lõjud põllul. . . .

Sellega vahest lõpetan esimese osa, puht sõnadega
arstimise moodused, kuigi süa vahel sai segatud nii
mitmesse kohta ainelise peha).

aga, nagu juurdearvatakse, millest on keelelõu hargnenud.
Kõik see on küllalt väike kordus, kuid hargnenud. Selle
rõhke laulust Mattuse vangulõu. Vana, võt tuuslar
tuuslar (sõnad: korduse korduse) kordustar: naha, vana
kordust, särke pööre, lastakse kord kord kord kord kord
lastakse naha sulgajate ohtu järgimisele juuri p. u. e.
Kõik see on mõju (gauguste) hargneva vana juuri ohtu
juhatait lühed naha, korduse naha, korduse lühed vana
vna, mis omaga korduse korduse on ohtu ja naha juuri ohtu
naha on ohtu.

Profetoloogide mõttes kolme hargneva hargneva: punituste,
süfide, süfide - vana saunas on pool, vana, vana
süfidevanna ja vana hargneva mõnd vana hargneva (korduse).

Maaalust on sarnatud vana, korduse vana
vna pna ja vana hargneva hargneva (korduse)
Kõik see on hargneva, pna korduse vana
korduse hargneva hargneva hargneva hargneva, et
hargneva hargneva hargneva. Kõik see on hargneva
korduse hargneva hargneva hargneva. Kõik see on
hargneva hargneva, hargneva, vana hargneva
ja vana hargneva hargneva hargneva, hargneva hargneva.

II.

Nüüd vaatame arstimise viisi, millede juures ühes lausumise sõnadega ka mingisugust ainet tarvitati, kuigi vüinaril arstimise mõttes mingisugust tohtsust ei ole, küllaga võib avaldada mõju suggestiooni kaudu.

Jutu all olevat arstimise abinõu nimetatakse sõnaga „oh“, mis eraldub „rohi“st, nagu mõnesugust kursti abinõust (nõidumistest). Selle järele räägitakse ka: ma olen kõiks olnud ja rohud ära katsumud. Meie rahvas tunneb kolme liiki haigusid. Üks liik on „maast saadud“ haigused, nende vastu tarvitatakse, valgustamise abinõusid, nagu hõbeda püra, mida saadakse hõbeda kaapimise tagajärjel. Teine liik haigusid on „saadud ehk saadetud“ kurja mõnuse läbi, ehk kurja silma = ehk kõi läbi. Selle vastu tarvitatakse mõnesugust kurjasaatja nimega asja, nagu juuksekarva j. n. e., millega surbetatakse haiget. Kolmas liik on küünlast või kuraist saadud haigused. Selle vastu loetakse Matteuse evangeeliumi IV raam, või tunakse Tõnnile (Tõnnile - kodukolde kaitsjavarri) kingitusi: raha, tokke kindaid, särke püks, lastakse nõial Karukäppe ohverdada, lastakse mitu neljapäeva õhtut järgimööda püssi j. n. e. Iksarandis mõjur igasuguste haiguste vastu pidi olema juhustliht lütkud nõi nahn, kiriku kella nõr, kiriku lütki rahkpan; vün, mis enesega kirikus kaasas on olnud ja millest püüas sõna üle on käinud.

Profülaktilises mõttes külgehakkavate haiguste: punetuste, süfilise, sügeluste - vastu saunas on sool, mida prandakse supelusvanni ja visatakse mõned terad ahju pätele (keresele).

Maaalused on aõrutud soolaga, keerutud soolaga ümber pää ja visatud siis nelja tuule poole (Kämla). Kui maaalused maast on hakanud, siis kaabatakse rüna kohta hõbe sõrmusest ehk hõbe raha küljest hõbedat, et haigus edaspidi ei hakanaks. Lõnnust pidi enne kaapimist kõhu korda ümber pää keerutatama. Kui haigus hakanud jüst, järvest, võetud säält kohalt muda ja vajutatakse sellega haiget kohta, ufeldes, kuostõestulind,

Sinna jää jäta maha j. n. e. (Torma).

Voorus arstitakse maaaluselid hõbede keelega maha ja haige
pääle, mille juures arst lihtsa korda peripäeva haige ümber
küüb.

Tuhalas (F. Voldemann). arstide m. a. järgmiselt: enne päeva
loojamist kaeletakse aetpoolt päeva aiatol teivast üks
kolmenurgeline naitas lahti ja siis vajutakse soola leiva puruga
kolm korda harget kohta, sulatakse kolm korda selle leivapuru
pääle, loetakse sõnu: maa isaneus, maa emaneus, kuu sa
oled seda haigast mulle andnud, siis võta ka soola leiva puru
sinna mätta auku panna ja mätta naitu takasta. It peab koke
pahkua jala kanna päält ümber keeraida ja ilusa tagasi-
raetada ära mineva. Selle järel kaduda töbi jäädaralt.

Et m. a. arstida keedetakse süte vett, mille sisse pandakse
ühessa sütt ja kolme värvilist värvi lõnga otse. Selle veega püratakse
pääle kolm korda vastu päeva ja loetakse sõnu. Vett püratakse
kõvetele vastu ahjastul ja visatakse veel tuule vetti.

Kohale, kust arstitakse m. a. saadud, joetatakse leiva vaesusest;
vaha hõbedapuru, sulatakse kolm korda enne maha istumist
võipäevast koha päält ülestõusmist. (L. Pärt Lelli).

Majaka õiete ja sookuskjalgade keedingu m. a. pesemine
aidata mõjuvalt. Januini mõjuda ka nendega süstitamine.
M. a. arstitakse ka hõbe asja ümberpööratamisega, millele
kolm risti päale on tehtud; vümariga ümber pöörit ja jalgade
3 päeva pürida; viienurgeline risti otse teha. Leida rala
kolm korda palju ei käida; sinna maamauk loigata; hõbe
asjast auku kaevada, auk järele mastikiga kruusi
panna ja viienurgeline risti päale teha —

Sügeliste vastu tarvitatakse männipuu tõrva,
lõngaõli veega pesemist enne sauna; tunda rohi
hapendit hapnikoore sees (määrimine). (Jakovit rühel.);
pool klaasi musta tõrva kust ära jätta ja saunas suures
soojuses vhelda, mille juures hargeti kohta tuha lühikese
tubliste niiskida (Migula);

õuetõve rohi kollase vedeliku määrimist; joovuse ve vahuga

pesemist, või kärnherna juurtest keedetud salviiga võidmist.

Sügeliste ära kaotamiseks kaabitakse na kitsendav koorealt kollast roost, kuivatatakse ära, õõrutakse pulbriks, hapendatakse rooja piima sees kolm või neli päeva, selle järele määratakse katki süüdetud kohad saadud salviiga, mille järele sügelised kaduda.

Nahahaiguste korral kui ihu sügelab vihelda kurelt raudnõgestega (Kursi k.); või vihelda 9 puu vihaiga (igast puust üks oks); või kadaka vihaiga kuumas saunas; või määrata rauuri määriga. Anda häid tagajärgi.

Röögatis (punnetus, sügelis) tulla siis ihu peale, kui looni rinnuse peale röögatab. Selle vastu tarvitada akna higi (vett) iga päev kolm korda peale panda; õuerõõraru pulkade küljest kogutud vihuu rett, kaste tilkasi - saada kureks (Kuremaa).

Koera naelu (Plutichur) arstitud militud ja vere hüünahaga

Villid arstitakse vedelikuga, mida saadakse sipelga keetmisest vees, see on n. n. „sipelga hape“.

Seda hapet segatud omise sariga ja prandud haigete kohale takuse või linase riidega (Kursi k.); või katki pigistatud villimarijaga, või skalinaaga, või lastakse rüna sisse villi sisse lugeda, millega võidakse.

Kärnad tulla tulest sulistamisest (noopäele - Tarvast).

Nad haavata nhest terve külge, isegi rani's saunas, lüüa ihu peale lastali. Need õõntakse tubaga, pestakse kehelsega, soola- ja tõrvaga, mee- ja ravaga; kärna juurtest tehtud rohuga, mis hernamaade peal purgandi koribel kasvavad, keedetud kärmarohu juur tarvitakse rasva ja soolaga uhmises sähiks seguks, millega haiged väietakse. - Hästi pida mõjuks ka saarepuu tõrv, ennime kusi, hapukoore ja kasepuuõõ pulber, kärna vblina juured peeneks tehtud (kollane, kasvab jões, järves) hapukoore ja röövli happega hapendatud. (Pärnu, Kaarli); pirdi rohu keedis (kasvat korralageda heinamaal, 6 tolli kõrg, 6 tolli

väikesed, punased silmanöödi ümargused äied otas).

Soolatüürad - Käsna (Warzen). Need on vist igalüks näind ja ka läbi põdenud. Nad on kaunis tuttavad ja nende rahvaarstimise viisid on nii mitmesugused. Käsna on hämmeldav loomuline kaareja, võib ka teisel viisil kantud saada.

Käsna ära kaotamiseks tarvitatakse: värava veerelised, hobuse nokatilkasid (Tennasid, Nigula, Kehra); või pestakse aknaaliga (Nigula) - või sõnnikupeole kogumid vihmaveega.

Laialdase tegurina figureerib käsna de navitsemine juures pool ja lõug. Lõugaga tõmmatakse käsna väge ja ta ase õõntakse soolaga üle (Võru); või võetakse tikk nüt või lõuga, millele tehakse niipalju sõltu viise nagu käsna on ja iga sõltuga vajutatakse üht tüügist, mille järel nüt põhjapoolse külge katuse räästa alla maa sisse maetakse (Risti); või lihtsalt õõruda soolatüügist punase lõugaga, milles grühne on tehtud ja lõug niisugusse kohta visata, kust ta mulla ära mädaneb (Serge); või minna täid kummatel viitul üle, pöörata soolatüükat kuu poole, Kälga kuu poole tõmmata üteldes: „Kuu, näe mis mul on“, seda ^{ühelst} korralda kolu korda Käsna kaduta kütt (Tavitsalu).

Kui täiskuu aknast sisse paistab, siis peavad kummatelt võetud puruga akna all käsna si kohu ohtut järgimööda õõruda (Kusina); või kolu puhapäeva järgest: kirikus juttu ajal üvrida; nad kaduta (Nigula).

Käsnaid vajutatakse ka liha tükiga, mille järel liha tükki põllu põhjapoolsele pinnale ääri maa sisse maetakse (Vapa); või sinna salaja seapekki, järel jäänud kaminaga õõruda soolatüügist lausudes: „kaduge“, mille järel kaminale lähemale alla kerisele visatakse, üteldes: „seal tere paras paik“ (Tallinn); või kütatakse kontsaga, mis ära põletatakse; õõntakse toore kartuli pooltega, mille järel pooltel kokku pandakse ja põhjapoolsele aiatahtera juurde mulla sisse maetakse; või kolu neljapäeva ohtut saat käsna si nühkida, kastiga on nühkimine (Võru); käsna si penda ~~vihma~~ kivi peale jäänud vihmaveega (pärast minustamist vihma) (Uue-Kariste).

Käsnade arstimiseks tarvitatakse ka vilja: võetakse kolm astra tere, joonstakse kolm keeru ümber tere, need viidatakse põlevasse ahju, lausudes: „Mis need polerad“. Tere pidi nurgast vastama „käsna polerad“; ^{või} ahju vörku, mis kooku keerutakse ja käsna peale põleva pandakse, selle järel kooku (kuu viljandi); või keppi, millesse niipalju vesi löigatakse, kui käsni on, iga ristiga vesi käsna vajutada ja peale selle viia keppi trepe peale kaidarasse kohta; või vihmavega pesemist, mis kaitseks tükimist. Käsnad kasutatakse ka, kui magades pool uniselt närida, või ööruida teda kiriku seepoolse seina külge, või turnu lõmuga kolm korda vajutada; või ööruida vastu põrandat kui kuu põrandale paristab (Võndra, Viljandi); või öömutakse käsna soolaga veele, mille järel sool seljaga küderna ahju poole teiste jalga vahelt tulle viidatakse, iga aga toast välja jooksmine, nii et soola pragunat ei kuule (Viljandi); mõnes kohas nõutakse, et peab isegi läbi kolme kooku välja jooksema. -

Soolatüügao tekkivad sellest, kui ei ole soola varastada (Viljandi; Ahjum).

Sammaspool (Flechtan). Tundemärgid: väikesed, enamasti kobarates seisvad rannikesed (villikesed). Kord tuleb neid arnult uhes kohas, kord mitmes kohas keha peale; need maad-villikesed võivad sügelada, kipitada, kuivaks jääda, kesta hesta ehk vihasest mürga välja tõrjuda, mis sügavad mädanikud naha alla muustavad. Rahvaarvamise järel tekkida Sammaspool siis, kui selgu järe või sabaga kellegi külge puudutatakse. Kui elajas röögatada, pidada kolm korda vastu röögatama ja sulistatama ^{muuga} peada sammaspooliks. Kui sammaspool alko hakkab, siis sulistatakse kolm korda päle ja võetakse nõela otsaga kolm korda akne hiki, veetakse sellega koka(3) türu ümber sammaspooliks, et ta laieneks lätiks (Halliste). Isek, kes kõige enne sammaspoolrutt näeb, peab huna peale sulgama, või vii nurgalise risti sinne peale tegevit (Viljandi). Viljandis arstitakse sammaspoolrutt järgmiselt: hommiku eene söömist tehtakse vesi nurga risti peale nimetise sõrme otsaga kolm risti, lüüa sõrm neli tõstmata; määratakse tahmaga, mis kiru või naga ihumiseks lüüa peale jääb;

voi määrataks enese koera kusega, või selle süliga, kes merelt
on joonud - kõik aidada.

Võnnus arstitud sauniaspoodrunt: Hange pidi merelt joosta,
sauniaspoodi päle tehtud viinurjaline kasetohust rist ja
sulatatud päle.

Peipsi äärsed elanikud tarvitavad pulbris tehtud konna-
karkitubna segatult searasvaga, mis pidi 24 tundi pääl olema.

Roos (erysipelas). Alguses, kui roos hakkab tulema, siis
kohe külma vett pääle panna; kui aga valud, juba keus on - siis ei tohi
roosi enam määrata. Kussivestis aidata, kui uheksa sorti
terast kuuniaks astakse, vette visatakse ja seda vett joodakse;
või kui linnu taimet pipraga segada ja musta villaga
pääle panna; või lüüa rauast kuld pääle; või määrata
tooni kaega; või määrata hange koha päle peenest taimet
raudnõgerte pudrug. (A. Tükinaa Nigulph. Pärt-Vandra); või kutsuda
valget roosi valge härjapäädega.

Tõstamaal poudakse roosi pääle musta lambe villi ja kuu-
reites narsterahva särke. Põlvis antakse roosihajale puina
juna, mille keskpunkts tehtud raud on hoitud.

Isorauas sõltaparastal kohal on rahvasel liikumine
roosipaberiga arstimise meetod. Neid paberit on mitmeid
selti, sõnades on aruult väikene rabe. Harilikult tehakse
paberit riste, loetakse muretsa p. j. u. c.

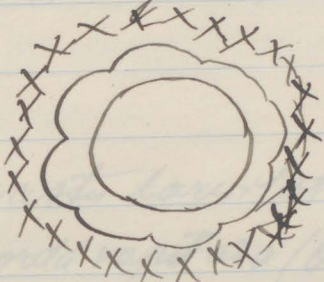
Toon siinkohal roosihajuse paberi teksti:

„Enepuh, enepuh, mu eüa, saeüa, valus hargus, sind
oled mind ütesse kuud kinsa Issand õnnitagu sind ja
hoidku sind. mas seisnud nüüd pead sind valge mureme
al suatid kuupäeval. Kui vaene arjapois ka mureme
peab pehmeks. Issand lorku õnnitagu sind päle ja
algu sulle armuline. Saadka kui paha neid mure. Oh Issand,
Jehova Juisal lohuta sind ja ka haigust nõnda kui
sa pulmed tae. Issand tõstku õnnitagu sind päle.
va all ja linnu lased lennata nõnda ka sulle murese
tervust kasuda ja ütleda. Ja andku sulle õnnitagu sinu.
Issand mure j. u. c.

Kämmus arstitakse roosi järgmiselt. Koigi esit lastakse tagapidi
 Issaudele, siis tehtakse paberile plüütsiga 9 rist päält; igale
 ristile tehakse üks võlemorgaline rist ja siis krübutatakse
 paber plüütsiga üleni ära ja pandakse roosi pääle. Seda
 moodust tarvitatakse ka Mooste, Ristil.

Roosi arstimiseks (Vandras) tehakse musta plüütsiga üheksa
 rist sinise suhkru paberil päält ja pandakse ühes kultrahaga
 ja punase kaluriga laige koha pääle. -

Kämmas arstitakse roosi sinise suhkru paberiga, kuhu
 vietakse plüütsiga kolm korda ühte ja sama rada käies
 üks ring, käies paremalt poolt pahemale; siis tehtakse
 ringi ümber üks loogaline ring ja veel üks ^{ristiline} ring näit!

Paber riputatakse küüdliga üle, pandakse roosile pääle, mille
 järel võetakse kadurad.

Paised. (Juurmeel). Haljaleas pidi parsete seest mada vaha pigis-
 tatauna, paberisse mässitama, musta lepassse pigurdiga
 (ohurdiga) põhja poolt aux puuritama ja mada sinna sisse
 paistama, puurit augule ette löödauna ja pakeuna jala kanna
 päält ümber pööratama, ilma tagasi vaatamata. - Kes lepa
 maha raib saab paisid omale külge. -

Paised näguda, kui selle koha vajutada, kus siga ümüstab,
 vajutada enne juurjärele lastud pussuga (maaten) või varkrahaga,
 kui raha tule pärast arstimist tulehakkmele visata, kes selle
 raha leiab, saab paisid (Viljandi, Tarvastu).

Ristil (Ninas) tarvitatakse parsete vastu parselkotti, nägus
 rohkesti olla ka kašpene, kippesibul. Pesti lüü nimine pääkõrde,
 kuni lahiti krus (Põrnu). Paiset litsutakse kolme püru tükiga
 kolm neljapäeva õhtut põhjapoolsel kaarte all (Põlva).

Tartus (M. J. Eron) on parsete arstimine koondatud spetsialisti
 kätte. Arstida paisid võib tark. Tark lõikab puust pargid,
 joletab sõeks, paneb turbi veesse, joostõnu joiale, lasel

juure kellel on parid. Jooja peal on toopi sulatama.

Kes parid ja muhkusi arstide tahal, pidada kät käerimeti sõrmega peripäeva üheksa ringi tegema ümber hargel, et haigus enami edasi ei saa minna; siis jälle sellesama sõrmega üheksa ringi peripäeva sissepoole tegema, nü et ringid ikka raikestuans lõhed ja viimane ühe punktiga lõpeb, kus hargekoht keskpaik on, sealt pidada mõda väga lulema. Üheksanda ringi lõpul pidada ta ütleva: „Mine ära kaojane väin ja anna maad Puhavaimule (Kolotse).

Parid arstitakse ka sõnade- ja vajutamisega. Vajutamise juures lausutakse: Kau muhk! Kahen muhk! Vaju muhk! kui ei kahen, katki lõhed, kuhjast oled tulnud ja tühja lahed. —

Paristetuste vastu karistatakse; koki nülitud ussinahka, millega kolm korda vajutada (olepää); ussipäga vajutamist, mis enne jüripäeva vtiast maha loodud, punktans pestud, laudade vahel ära vajutatakse (astal paristetud kui ka umi nõelantise vastu - Põnn); parselekti, pehmet savi, nülitud konna nahka, eluset konna. Parsetamud jalga hortakse moarad ja saris (Võrumaa - Jämsä); või huntisavit; ühe teraksest tera ristaga vajutamist (Narva). Ihu paristetust muljutakse leemi kulbi põhjaga.

Isoravio radikaal abinõu alund „ussiõli“, mis parandamud uagu rünnakel mi ka looniadel paristetused, mätudes viimasega 2-3 korda päevas. Ussi õli saadakse, kui hantix uss enne jüripäeva ära materdada ja puidelisse ajada, maa sisse panna, kus aasta sersmõrk järel otiks muritub. Ussi ammumist vajutada üheksat seltsi teraristaga ja searavipääl pidada - aidata. Veel hääd abinõud paristetustel on rarra kelmud, vesi, jää, sool, hobuse sõnnik, j. u. e.

Leetrid ja rõngid arstitakse vihti moodi. Mingisugust radikaalset abinõu nende vastu ei ollagi. Need tõbed tulla mõlemad kevadrstulega ja hakkavad isoravio lastele külge. Kui rõngid naha päälle jäävad, saab nahk rikutud, vajuvad need lõpul aga sisse, siis jätta nad raskest sisemisi vigastusi

järele ja vüa rügi surma. Lütü kui rügo haiged hortakse hoisti
soojas, ei anta külüa vett, ega lasta külüa tuult pääl puhuda.
Ka autakse kupaatud piima, petrooleumit ja veel teisi ölisid.
Juua autakse kaaneli ja karikala teed.

7 | Scharlachi (rüsi) vastu loetakse karge koke pääl jürgmuri tõu.
Kust see rüsi tulnud? Rüsi tulnud Riia maalt
Liha söömast verda joomast, Ise musta moodulne
Halli kõva karvaline, mille juures vüna rüu autakse.

Päavalu kõrvaldamiseks kupaatatakse kolm korda kiringavastu
otsa, üteldes — saagu kõva kui rivi.

Päistsid pääst kaotakse sellega, kui kolm korda tulega uuter
pää ring tehakse.

Kõrva haigetele on kõrva kivi auru (tõnn) tinn laskmine
väga hästi ning parandab ruttu. Kõrva kivi on mesilaste
kärja sarnane ja leiavad need sagedasti talupojad põldudel
(Kõva).

Silüa laugu kasvat vajutatakse musta kassi sabaga;
või sauna keriselt väetud kiviga, mis pärast vajutamist jälle
oma kohta tagasi pandakse; või piiratakse kaeraiivaga
kolm korda karge silüa ümber, pärast autakse iva kuke ette
ning üteldakse kolm korda: „Söö kukk kaeraiiva“.

Ka hautavad mõned haiged silüi sooja leivatu kiga ja pärast
autakse lerb keerale. Kui kellegi kurya karge silüadega inimese
silüadesse vaatad ja sääl juures sõlmad vett hakkavad jookkima,
süs peab ruttu enese sõrmeküünate pärade pääl vaatama.
See tuleb silüa kargused eesmäel. (Kuuvalu).

Silmahaiguste vastu tarvitati ka sõnu:

Selge silüa sala seadja,

Rõngu küünust kustutust,

Selge silüa toojetaja,

Lotte teugala teurustust.

Karga korda koremaie,

Karga külüe kalamoie,

Vota võimni singi silüist

Selgust ja nürgi näosta.

See on palve ju mola allika juures, mullerimõni rahatüra,
nõut. : venevaskraha (nagu sa enne kergesti saada oli) ohvriks viiseti.
Nagu vanasti paljud võhade usmetused said retest võited
(Kreutzvald - Myth. u. Mag. d. riter 106), nõnda usuti ka nende isäralisi
tervete tegevuse jõude, nõut. nimet. silva allikad, kõiksugu
harguste vastu. Kui a. 1836 P. Zöge von Manteuffel, ja
G. Schultz uhe allika, mis kolm korda Pöörstere kinnu
mõttast põial, järele uurisid, leidsivad nemad mitme suguseid
asju : võtmeid, klaasi, metalli (sulatist), 30 vask ja hõberaha,
vene ja rootsi omasid. - nida ohvendamiseks oli kogu kaetud.

Raplakiriku lähedal Harjumaal leidis Schultz uhe silva
allika juures kõrju kogu ^{ujumise} perleid ja siidi üldid põial, hõbe
kõprad, erand ja oraterad all. Seda vett tarvitati arstimise
at torbeks järgmiselt : nix raha vajutatakse hargi vaha
pääle, katutakse mädakirge puudutada, järske päiksega
idast lääne kolm korda ümber hargi osa veetud. Selle järele
leidab noia arst, kes hargi kullt nixsugu allika lähedal elab,
uhe tüüri allika vago ja pööriseb selle juures, nixne kallid
altari sõnad pööb. -

On teada, et ka terved rahvad tarvitavad allikavett arstimise
teks : nõut. : venelased ja prustlased (Kreutzvald 108).

Rõngu ~~on~~ ravimite utui. Nõmguine mmi saab nix juures
hargete laste pesemisel ravimiseks tarvitatud, et ta aitaks
lapse terviseks saamiseks kaasa. Nixteru ravim on lätte ~~on~~,
seis ta teadab nix tervete tegevuse jõude.

Kõiksugu hargust, kui arvati, et hargus kassi söödnud lerra püraat
on tulnud, arstite kassixiüinega kurru kerpiti kratiolles, mis
pidi kurgu tervete tegevuse; või kolm korda kassikopa vajutamisega
lõdse jolnud kurgu hargus jäätmise kohta tervete ettekujutust, kui
et aga kassi söödnud lerra se tobe summataja on (Vorn).

Nix kurgu harguste vastu oli soori tar matriida pakevita palasura
Rentsi ümber kaela.

Kui kaal hargeks jääb, siis peab teurab rohkem palasid toodud
pöri läve alt pööle panevita (soontaga). Nixamie on ka

puhuma jala sukakonts u. ümber kaela seotuna hää abirõu.

Hamba valu arstitakse vahetult, et hamba igemest verd puuvilla tropikülge võetakse, siis kasvava põhla kapu sisse Nord'poola külge oherdiga auk lastakse, tropp sellense auku protetaksse ja siis kondel puupulki auku lüüakse.

Nõhu (ehu sulg) kaadurid sel ronnidel, kui naisterahva labajala suna ümber kaela ohtu magama heites mässid ping hommuksuni vlla lased. (Rõnge).

Kui keegi lüü ära külmetanud, siis tuleb külma vett päale panna, küll ta siis tagasi jääb.

Närvihäiguste vastu aitab balderjaami tee (kuijõe).

Kui naised rohkem on mungimunguse porutuse, ehmatuse tagajärjel, mis et mõistus halvatud ja tuurestatud ja pööruvigi käib, siis aidata, kui pööruvigi kõrvuni joosmas vee püüda, igapäev mõni minut jões madalal kohal. Mõne nädalise järjekonda vee arstimise tagajärjel tuleb endine tervis tagasi. Koikouguised tervid arstivõhul ei aidanud (Kamnuuisek).

Raudnõges rihaga juksa, vchelda kuivalt seda kohta, mis halvatud on, kuni veri kiiremaalt liikuma hakkab, siis saad terveks.

Kramptide vastu olla hää nimikadu vee ja soe väetud.

Krambi võhud kasvavad mõnes kohas karjakopliks amke nomaadel whe varre otsas, lonise oietega, lohuvast. Kõrgtaksse õiealg, keedetakse ja joetakse.

Kui intumisek rabandus tuleb, siis loetakse Issa mehe võhu korda poud. Siis arta see aga ühte, siis võetakse kolm tulist sütti, viiakse vette ja antakse see vesi kergele arajuna.

Kui ei taha, siis püüakse vägisi joovata; või võetakse kolm vasuraka, tehakse tulepuna sees ja viiakse vette. See peab kurja kargu kellaht ära ajama. Rabandus püüda kurja intumise kõi olema. - Veel tarvitatakse teine arstimineks tulised süsi, misda kolm korda sargiaugust läbi porandale lastakse

kuumuda, pärast viitakse vette ja antakse kerge juma; võetakse
 supilusika täis vett ja 3-4 silka longa (vitroli) oli ngatakse
 segaüini ja antakse kerge juma. See on bestlaato roige
 suurem rohi iga haiguse vastu.

Shmatuste rabanduste - uesse aniliste haiguste vastu tarvitatud
 jörgu. abinõu: kudel oleva paja põhja paardid hature kalga ja
 tükike junda sitta (trüviturk, Asafetida), lastud keedma aiauna;
 kerge asendatud paja korrakirise tommatad 40 paja ja kerge.
 Nii lastud aiauna. Lopuks on kerge kalga rohes junda sitaga ära
 jaormid. Samuti keedetakse sibulaid ja mett paja põhjas, aurutatud
 haiget, antud sisse ja määratud rindu 30-50 a. tagasi (Punnamäe).
 või lastud kaeru look rohesa kord 4 korda kaeru sisse ja
 tommatad kook kaeru äärel ja lastud igakord 9 korda vett
 kooku küljest mungid rüüsta sisse. Igakordsetel kumise
 juures on loetud tilkasi tagurpidi 9 kumid. Nii toimetatud
 võimalikult vanaal keel ja neljapäeva õhtul. (Punnamäe).
 Kui rabandus juhtub, siis tõmmet kumid mässida ja keelega
 peopesa lakkuda. (Punnamäe); või tarvitakse heledast leest
 väetud süsa, peenekstaubitult kanamuna valgega segatuna
 kergele leevale juma antud; ka antud püssirohtu rohes kanamuna
 valgega; ka kuldstikard eluvõnda nimet. leevat kulta
 tarvitati. Kuldstikas, mida hamedaset rohe leitakse, hoitud
 alal regi mitmeid aastaid. leeva kullaga on parandatud 40-50 a.
 tagasi.

Rabandust arstid ka sõnadega, mis rüused siin toon:

Armas issand, minna tullen sinu paltele, minu hobuühe
 j. u. e. on kerge, teinud on rabandus. doetakse kolm
 korda Mereosa p. parunike kerge tommurega. Med sõnad
 loetakse tüki leiva päale, mis pärast seda kergele loomale
 süüa antakse. või loetakse jälle:

Mine ära, hõäl, mööda maad metsa sisse, hõäl
 aiauna vause lojuse päale; või lausutakse:

Kus Jeesus Kristus ristiti? Jordani jõe ääres, jume
 mere sees. Tagane ära roojane väin, ule tuhanda,
 sadade penikasmäe taga! tule nüüd õiguse ja õnnistusega
 Jeesus Kristuse sõnade läti, siis päästa nüüd see inimene
 (elajas) ära muust hõlast. Amen.

Laugetõbe arstimiseks loigatakse haige enese põialae päält
 tükk juukseid ühes nohaga, nii et veri välja tuleb, see veri
 ühes leivaga ja peeneks loigatud juuksestega sisse sööta; või jälle
 juba tõbe algul särke seljast maha tõmmata ja ahjus ära
 põletada. Mõnes kohas peab päält leiva söömist veel kolm korda
 vastu päeva ümber keerama. Koigi paremiks rohuks laugetõbe vastu
 tarvitatakse suurini püsluu kaabet, joogiveega ~~tema~~ võttes mitu
 nädala jooksul. (Tallinn). Kui inimene, kes veel pole laugetõbe
 näinud viskab laugetõbele veripunnasratiku nädal päält, kade
 terveks. Võigalle need riided, mis laugetõbeisel seljas olid, ahjus ära
 põletada. (Kehra). Võms tarvitatakse punasratiku ~~all~~ asemel
 musta südtratikut. Nõrvas antakse tõbele siir, juua särgitukha.
 Tärvitatakse veel laugetõbe vastu: kaarna sõinamine, mitiverd;
 sest see lese naise kiirest korjatud hobedat, millele hargid vajutatakse
 (Võlveti); taurja juurt, tukha, mis saadakse kaarnaprasast lastud
 sulgede põletamise tõugajurjel (Tapa). Laugetõbi tulla sellest, kes
 läbi sidevõre kasvunud nakkused sööb.

Lümparnaja (Alpöwicken). See haigus seisab selles, et hargid
 tunnerved magades raskest vaevust südame all, neil on
 tuur koorem rindade pääl, mis hingetõmbust takistab, tunnerved
 suurt kartust ja ahastust. Haiguse põhjus on krooniline häiritud
 ärritus südame ligikal, kust ärritus ka põieajusse saadeti
 antud. See kroon võib kohal võisil enne kutsutud saada:

- 1/ vaevuse läbi, kui magu üldiiga ohtul söögiga täidetud on,
- 2/ vere rohkuse läbi, 3/ kui inimesed selles magavad. Rahvas
 arvab lümparnaja kurjavarum teore olevat või mõne naise
 poolt päält määritud. -

Lümparnaja vastu pane narsterdava sulix pahupõide ~~et~~ haige
 päält tavat ülespoole, värvel allapoole. Pöade aratama.

Kui lümparne inimene selles on ja ta saab tõde mõrreks anda, kes
 teine korras magab, siis mingi, kui ta teab, kus selli vihamine on,
 kellel lümparne seljas, võtab see vihamine kinni, jõuab temal
 põie jalutsisse ja jalad paitesse, sest lümparnaja pole muud
 kui sellisaid vihamine (ehk nõia) hing, ja kui siis hing
 tagasi tuleb, siis si sa ta mitte paitesest, sest ega ta ka

tagastast sisse isaa ja nime jäät surmuse.

Katseabi nõuks leuparnaj⁴ vastu olud see, kui magaja
enesi känd võrjalad risti pööratud; siis ei ole pöörnalal egi
olnud. (Muusale).

Kuutõbi (unes rändamine). Haiged näevad öösel magades
und, nägivad mingi toimetavad muhtisuguseid asju, millest
nad hommiku ülestoustes ise midagi ei tea. Kõige esimene,
väiksem aste on unenägu, siis rahust kõrgem on magades
rääkimine, kolmas on, kui kuulaks tere juttu ja annaks
vastust; neljas järg - ülestoumine, viies hulkumine;
Kõige rünnaku aste on kõige kõrgem, kus inimesed arvavad
asja nägemise mõda harilikud suureks ei näe ega kuule.

Arstimise viisid klli tõbe vastu tuntakse vähe. Kõige radikaal-
sem olee, kui tõbi ole öösel veega täidetud vann sängi
ette pandakse, kui kuutõbi ole öösi sängist toudes vette
astub, siis elmutab ja saab haigusest vabaks. (Piknurme).

Kui inimesel süda valutab ja oksendama ajab, siis
võtku vihtlemise ajal päält südant ükslehtvaha ja roõgu
ära - siis kaduda valud. (Pootsi).

Südaüle põrvetusele põletakse leira suutais süte pääl ära,
kastetakse soola sisse ja süüakse ära, põiale pordakse kuhu
veht.

Hall (malaria). Et hallist lahti saada, pandud haige
rehtare ahju, tulitehtud ahju suu pääle, või viidud lauta,
pandud üks kromi ja üks pääle tehtud tõrrega gristi;
või jälle järve pääl "wēsse võrgetud kõrgi pōti (võrgetud arstid);
või püstida kohus koriga, mis tulevad ule ota uulballinasse
võata, kõrvu kromi hoides, itise kōvi rurekumist ei kuule (T₁);
või minna lauta, üks kromi pauna ja teha nii nagu
põrvaks end ules, tõbitulla lauda uue pääle ja ütelda: "Mari, Mari
(ehk nōni teine nōni) oh sina vana raike või pōrvud enes ulesse,
mapaar päeva oleks veel käinud, siis oleks rahule jätunud;
haige saanud terveks; või minud rurekumise, palavase ahju, kuud

su ei aitanud. (Puurammi); või aurutatud kadaka süstuga; või määratud tärta = ja viinaga (Kgaumi); või määratud sopelga happega; või panna takuse viidega keema tuhka põale; või pista „maavtša“ (mis kasvavad metsas väikeste põõsastena, roosakate õitega, pärast õitsemist punased marjad) varte, juurte ja lehtede leotise, mis ummikusse keedetud (Puurammi); või vitulõud pannil kadaka, kase ja 9 puu viisaga. Lõdse alla halli haigust mitmet moodi rohustatud, kuid mis suguse viisi järel tervens saanud pole teada. Halli tulund meil a. 50-60 tagasi oigi rohkesti ette.

Marutõve vastu aitab küsanda marutõvest kaerast (puretud) ammustatud inimesele uhenosa ahjuleba (mis igakordsi ahjus on keedetud) sellers peab harrilnult uhenast talust leiba looma ja kulla lehtide sisse panevina (kulla lehti saab aptegist Pirsalu).

Kollatõve (icterus) arstitud sellega, et keedetud kollaste jalgaodega kana ära, sööda ära; või jõdud jälle kollast safrani.

Närvhaiguste vastu keedetakse kääkatsekeedist ja võetakse sisse. Kes öösel magades alla kureb, selle vastu pidi hää olema, keita võtal krõksu kella rassi rohi mutti (s. v. rohi pää) ja kanamuna valget, taha uuteskoos fileneks, segi segada, võtta seda segu aiale 4 sse.

Süüfilis (halvhaigus - prantsus) tulla noortel inimestel õõ hulkmõõnega. Selle vastu rohtu ei olla; armet varajastest tohtri abist arvatakse veel abi saada. Süüfilis olla ka külgehaavakar (J. Taimar - Võrumaalt).

Tüüfikus. Iseloomus huvitavat materjali motlemin ma selle easke tõve vastu suuremal arvul leida. kuid kahjuks, on teda vähe leida. Tõnudega arstimisest ei ole siin palju juttu. Arvatakse küll mitme suguseid taimi keediseid, millel onis kergendav mõju võib olla. Oles küll õigeaegsena

need arstid ja rohud puhtloomulikkude abinoad
grupis, kuid et tüsksuse vastu üldse kuni viimaseni ajani
ühtegi spetsifilist rohi ei ole, siis toon ka need abinõud siin
kohale.

Väga vieti ütles J. Tamm (Võnnuvalt), et tüsikus tulla
pealavaga kaltsaree joonistest ega olla ühtegi rohtu ta
vastu. Tõselt poolt kuulune, et tüsikus ehk kopsu-
sõnnu haigus olla juhuslooselt paranen. Üldse soovitakse
tüsikusse vastu mitmeid sellisi arneid: männapeen kasutades,
sintlirüna, kuhu natuke terpentüni nrm on tilgutatud;
jala valgeid saublaid (põdrasammal) ummikus kaane all
kudetult kogu korda päevas ilmsi suhkru ja piimata
 $\frac{1}{2}$ klaasi korraga sisse võtta; sintlirüna pool klaasi;
kuhu looma rasva sisse on tilgutatud.

Puurmuumis on tüsikusse vastu järgmised rohud tarvitusel:
nõgese juured, odra linase jahu, rukki oras, nerst kolmest
valmistatakse õlu, ilmsi, et käärima lõheks, siinse hulga kgaada
natuke provangis oli, ulge rasva (traani), magusad mett,
magedat võid, reitijelga urbi, karvaseid vana kapiju (kasvavast
tume metsa all. Linnud õied, pärast väikesed mustad terad) ja
linnu nõgeseid (karvased lehed, kollased õied, marjad magusad
naagu mesi). Neid kõiki õllega tublile segi keeta, nii et kolmest
tööst vedelikust kaks töölikait järel jääb. Tüsikusse haigel
semmi puna, kuni haigus kadunud. Kui vedelik rülvaks läheb,
siis uuesti keeta, kuni läheb augumurt. On parandanud
mitmeid tüsikusse haiged. Tarvitatakse ka praegu. Sealse
arvamise järel pida tüsikusse haigusi uhenesat seltsi olema.
— Rinnahaiged hoiaks endid lüh sooja sauna leuiga viitlusest
ast, mis kopsu haigusi peidada suurendama. Paremini oleks
paljaid rinna igapäev kolm korda parajä toas seista
veega pesta. — Tüsikusse haigel jaogu rõõska piima, seda
mis lüpsikus veel vahutab lüpsmise tagajärjel.

Kui rindus (rinnus) põletust on peab süs ära
kardama, kui kolm korda nina mureks ja iga nimmikah
vahel korra neelad; või võtta rukki õhtuliseel
pää küljest nheksa õeluse (igast päest) ja süüa näd ära;

võihoida palavat haput lilla rinde pääl - kaduda ära (Puurimari).
 Veel on üldiselt tarvitusel tüsiksuse vastu:

mannikäide tee, männuses keedetud, mida hommiku ^{ja õhtu} enne tööri
 üks kohvikruusi täis või ka pool toopi ära juua; puhastatud
 terpentini röösa püüaga juua; murekõvade ummusest keedist,
 saunbla tortide teevett, mis kasv külgjes kasvavad; Kaerapohust
 keedetud teevesi, suhkuruga magusaks tehtud.

Rinna haiguste vastu üldiselt tarvitada olla väga au'rasv,
 mida sisse võtta ja päält määrada ning tule käes paista lasta
 (Põrm-janobi)

Kapsu põletiku rohi kasvab polli peenratel, kõrgel mae
 pääl; roosad õied, varred kaunis sirged. Keedetakse ja
 juuakse seda rett (L. Nigala).

Pikalise kõha korral pruugitakse: pöödra saunbla rett,
 hernamaa kuuse rett (kasvavad tüma hernamaadel, kuuse moodi,
 umbes 6-8 tolli pikad, punased õied küljes); ka noore kuuse ja
 männa kasude keedist.

Äkilise kõha korral pruugitakse: rahu rohu õievett (kasvavad
 põldude ääres, valge õie kolm otas); või kaetis rohu rett (kasvavad
 kõnnute tortidel, madalal maast mööda, punased õied pääl); või
 kivi mäela juuri (kasvavad suure metskä all, saunaleidamist kivide peal,
 on pigesese sõnajala moodi lehtedega, mustad; juurid on nendes
 magusa maitsega - Metsken).

Kõhu valu vastu on üldse häst olnud kui juua balderjaani
 juurte leotist viina sees (Paietu-Roadi). Kui kõht raske töö
 või venimise tagajärjel haige on siis tarvitatakse teed madalate
 juurte leotist viinas; või tügikaläuse leotist viinas, või nimmes
 keedetult; või viina, liivrat (Kopffmanni tilgad) ka tooralt
 verbe. Olid ka vanad erised, kes kõhulaoni tarusid; ja valu
 rahendama pidid.

Kui kõht lahtine, siis tarvitatakse:

Koirrohu õielmete leotist viinas (üks suutäis sisse võtta;

võib abauduse marjade leotist viinas (Meeriku); või akjutaga
poolist küljest väärtud savi, mis igasuguse kuhu haiguse kaotab
nagu rünnusel nika loomul; või lihtsalt savi söömine
on tannatud 40-sv. eest (Pauunirka vausturiga).

Kui kuskil kohal akiste kange valu tuleb, või väikse villi
üles ajab, siis keedetakse villi rohtu ja juuakse seda
rohuritt mee või suhkruga. (või rohtu karab kõva hernavilja
3-4 tolli pikk, roelged spinnised õied küljes).

Kuhu usside ära kaotamiseks kaapida kitsiõunapuu
koore alt kollast koort ja kuta roosa pimmuga, seda
juua hommikut enne söömist - siis kaduda kõik
ussid; saunuti küpsutatud porgand alla hõõrub (ka
nõuuguse pöörituse vastu, kus mõndat vett suhu
tuleb).

Lintussi (Laius - botrocephalus letus) haigus parandaret
see, kui 2 loodi kaupperi, 2 loodi salmiaksi uhe klaasi
pürituse orstseppanda. Seda vedelikku mõni tilk
suhkrutükiga sisse võtta (Kassimurme).

Lintussi haigus olevat see, kuita millegi läbi kohalt
ära on mikkunud ja valu süveneb.

Söögiisu puudumist arstid kodu arst harterahvas
leivakäsnudega, milledele või päele oli määratud ja vastamisi
kõrku pandud; need käsnud lastud kargel ära süüa,
mille päele suur söögiriis tõusnud (Piknurme); või arstid
veel tilkadega, mis saadakse, kui pang täidetud veega uhe
korda kauri lastakse ja iga kord uüo tilka mahu lastakse
tilkuda; ka mõjuda - kui ammustada kollis korda 80 küna
servast suu ja hammastega, kus künas söök ohud
(Puurimami v. Ellosoth).

Kasvajatest tuntis rahjatõli (carcinom). Rahjatõli hakkada
rihest kohast rünnel külge ja minna kord korrast kaugele
edasi. Mõnikord süüa rünnelkaela päält liha ära, niit

paljad sooned veel elamiseks järele jääda. Sell tõe vastu
 püütakse magada kinni, peastakse puruks ja see õhust (muul)
 püütakse põiale, kuna terved võtke ise ära soovid. Ka
 loevõtte soovid misugused haiged keetmatult ja elusalt
 ära.

1) Kooljaluud / rahvas nimetab sellens rsesugust lüü degeneratiivoni,
 kui mõnesse kohta liig lüü või kohu päale karvab) pidi suru
 käega vajutada, uude perä vahel kõvasti pigistatuna (vana
 kurste); või vajutada vanal kuul uel apäeva ohtu ti, nimetis
 sõnniega kolukorda koolja lüü päale. — Saada terveks (Puurimäe).

Kidse (kide) on haigus, mis kuulub reumaatiliste haiguste
 hulka. Harilikult lokaliseerub ta liigendites. Rahvas aga
 arvab kidse veresoontes ja muskrite koolustes olevat, ja kujutab
 omale ette nagu sõnnik jäänud veretõkki soontes.

Kidse arstatakse järgmiselt:

Kui ta jalas on, siis pandakse jalga saunaks vahel, kuna
 arst ise väljapoole ja jala oüanik seepool saunast; Arst
 sõnnik ja väändab jalga, kuna tema naine ümber sauna
 jookseb ja iga üheksanda korra järele küsib ta sauna
 ukse ette sõnnik jäädes: „Mis sa teed tööle?“ arst vastab:
 „Kitsi tappa ärra. Kui arst naine on siis jookseb mees ümber
 sauna-aga vastu päeva. Sell juures pomistatakse ka vastavast
 sõnnik. (Tartu). Kui kidse liikmes on — siis võetakse punane
 villane lõng, seotakse q sõnnik sõnnik, köidetakse haige lieme
 ümber ja vajutatakse põhja pool kääksuva ukse vahel (jäärj-
 Taurastu — Risti — Viljandi); või hoida kide heina pääl (Saarde);
 või pigistada kolm uel apäeva ohtut matuse aru värati vahel;
 või panna päale kolme ümberkaudu haavapuu laast (Kurna);
 või siduda musta südipäega ja mustade küdrustega see koht
 kinni, kus kida on (Puurimäe); või lasta kupp päale panna
 ja musta südipäega kinni siduda; või hoida haiget liiget
 (liigendit) kräpsuva kirstu kaane ja ukse vahel (Puurimäe)
 või lasta hoida esimest poeglapset (Kehra — Puurimäe). Või
 lasta ammunistada sel rütmisel, kes huusi või karuliku on sõnnik,

või pidi kulaast ahjuluua koidis ära varastata ära, ja seda haige koha ümber seotav (Tarvastu - Pärnu); või peab haige maja juurde minema, mis kolmekordum koha on tõstetud, ja tõstma koha korda seda majamurra, küsides: „mis sa tõstad“ ning vastates: „Tõstan nare“ - haigus kaduda.

Nikastuste vastu tehtud kolme-nelja kordne lõng, villane, seotud iherka sõlme sisse ja pandud vigastatud koha peäle, mille juures ka roolitud - haige paraneb (Võnnu); või kogeta murukeinu ja pandud haige koha ümber, saanud terreks sellepärast, et murukeinal palju haigusi nagu kirsil palju sooni on (Võnnu); või roolitakse edasi tagasi, kuni endised kohad vastetega kokku lähuvad (Võnnu); või koidetakse must nikastuse lõng koha ümber haige koha, lõngas peab olema tekitud iherka sõlme nii, et need, keda lahki argu - parandada (Puurmänni); või seotud haige koha koha ahju luua koidruga ümber kinni; Ahju luua koidruid pidid aga varastatud olema - arstitud 40-50 a. eest; või pandud hõbe raha peäle ja seotud kinni - pidada artaia.

Põlve haigus. Igal lapsel 8-12 a. valla põlvele sissevalu tunda, mis olla põlvede kasvamise tagajärjel.

Kui jalad haandunud on või tahutakse neid haandumise eest hoida, pandakse kuuse habemeid ehk lemmeid peäle; või pandakse värsked lepa lehti saabaste ehk kinga sisse.

Et jalad ei higitseks - pesta need külma veega ja leotada (Pärnu ja Põhja). Kõhnade jalade arstimiseks tarvis põlvedeni libeda ehk lehelise sees seista (Puurmänni). Kõhnade jalad lihvuda sisse, kui jalges veri rikkis, harrilikuna ei liikuda.

Kõnnasiline arstinnud dope kulas üks vanast vase kaadega (vanast vasekaadest).

Haavad ja mured. Kui mõneline või loom, kae või mõnemei konna oli ära murendud - siis anti talle vase puru (võlitud rahast); ja mure seotud põlveste vahele; valuvõtjad lugesid (põnnud) vana sõnu peäle (Võnnu);

või lehti kasitõule 7 viienurgalist risti peäle ja makiti karge koht sellega kinni - paraneda (Saarde).

Kui ruumel ihu kusagil katki on ja lahelt siis üle surumise (üle surumise) see katkne koht minna siis väga pahaks ja ei parane üllaski ära. See, keel haav koma mädaneb ja ei parane olla jaha ruumel (Kurna).

Põletatud haava parandab munavalgega määrimine ja õhukes muna naha peäle panemine (Põrnu Janoli); või pandakse peäle karepi seenete õli; või pulbriks õõnitud soola või suhkurt; või kõrvetatud rotinaha, või kiliava vett (Võrua); või kaselehepunga leotist pürotuses; või mee, vaha, või, rasva ja kuuze keediste segu; või tee, kaali ja verihena lehti - parandada.

Verikinnipaneemiseks pandakse haava peäle peent soola, see tuleb ja arstliku võrku.

Kui kusagil palju madu on ja neid ära kaotada talutakse, siis võetakse üks madu, pandakse püssi sisse ja lastagu üle olla põhjapool. Siis kaduda säält kõik maad (Pärnu).

Tulekahju märgi ära kaotamiseks loigata sündinud lapse naba otsast tükk ja sellega tulekahju märki kordu korda rajutada; või kustutada tulekahju süsa vees ja selle veega pesta (Kaarli). -

Rehetare katuse saunus al ära kuivatatult ja peeneks õõmutult on radrikaalne arbinõu mitmesuguste häda vastu.

Nahkkoori vastu artaia see, kui leiba ahju pandakse, siis kolme võimase leiva peält iga ühelt kordu korda leiva hiki võtta ja haigete kohale määrida, raskusega kinni sõruda - kaduda koi õhukohe ära; või õõnuda nahkpiigiga haiget kohta - kaduda koi ära (Puhala).

Kui saajalgsetest (pediculi pubis) tarutakse lahti saada,

siis terava noaga kolnud sajajalgset peäd otast ära lõigata, siis jätel see, kes neid põle võidunud raskesti haigeks ja sureb ära (Pärnu); või võtta üheksa sajalgset, proua juksi ja laste ütle öla põhja poole - seade lahti, aga peale võidujat jäävad nad igavesti selga (Pärnu)

Kaunis tähtsat osa rahvameditsiinis mängis ka ühe inimese mõju terve põlvle. Esmisel kohal seisis sünnimõjume suhe nooresoo mõlemate poolte vahel. Rahval oli arvamus, et naisterahvas võib raseduste abinõudega seda positionale abikaasaks saada, kedagi tahab oma partneri kaena näha. Naisaia võib ka meisterahvas üht ihaldavat hinge omale võtta. Need abinõud on küll primitiivsed, kuid sügav rütmistavad mere rahvale. Toon sünnisel mõned rahva abinõud:

Kui tüdruk positionale abikaasaks tahtis saada, siis võtnud ta salaja poisil mitu, tõmmanud kolm korda vastu põlva läbi vete kõrgema koha, kanga olnud poisil tüdruku kottutada (altmurga r.); Kui tüdruk poisil armastust tahtis võtta, siis pidita oma musta sargi poisil süngi külje alla viima (Puurmõmmi); või jahudest koogi ehk kaka valmistada, lisades sinna iku ja suguosade karvu. Seda nimetatud karva koogiks. Kui viimast poisile salaja süüa anda, siis võib mõelda, kui kiirel ole, et pois tüdrukut armastama hakkab. Või kui tüdruk kompleksi kannud tulla, aga vana sugu võr kuseaugus olla ja seda siis poissile imede antud, kooka antud pois tüdrukut poorselt armastama (Puurmõmmi - Pärnu). Kui kummid tüdruk salajas mingisuguse joogiga poisile sisse annab, siis hakkab viimane järele jätta armastama ja kannul keema (Pärnu); või kaepinud tüdruk enese iku pealt hõrgoosid kaenda alt, resteraht kleepikastust, pandud salaja lerva või joogi sisse, mille tarvitamise järele pois armastama hakkab (Puurmõmmi, Pärnu);

Kompreess matkeme kaula all hoida, mis et hige prout
 külge hannaal, seda poisile või tüdrukule suhu anda - siis
 tekkida armastus; või kui tüdruk poisist kogu korda
 vihtlemise viiaga mööda ülega lööb, käia pois tüdruku küljele.
 Noored, mehed minnjad tüdrukud, kui nad kumlastahavad
 saada, pidiada pärast pesu pesemist selja oleva sargi saba
 alumise osa pesuküna ääri panema ja kohn korda kurraga
 poiale lööma.

Kui pois tahis, et tüdruk teda armastaks, pidi ta tüdrukule
 kohn kringlet? (arvatavasti saia) andma (Pikmõne); või
 pakeia jalaga karmaga, kohale, kuhu tüdruk kusevad s.o.
 otse kuse päale, s.o. laia lööma (Pikmõne).

Surma alalhoidmisteks kuni maapõue sängitamiseni
 tarvitati mitmekesiseid abinõusid. Seks otstarbeks pandakse
 surm pinnisargi alla: raudkõra, vann veega (Puumanni);
 kohn toorast sibulat surm lautsku pääle ja alla (Pikmõne);
 rauatükk surmkirstu alla kivide pääle; määratakse
 püritusega nägu (Puumanni); kohn hotuse rauda põrandale,
 nii et raud üksteise külge püritused (Kursi kühel); pade;
 rinde pääle rätikuga mulda ja lauluräämat (vähem hoidis
 surmat ülesparastetamise eest siis kui müristas Jutiree); kui
 müristas pandakse rinda suuri riid, mulda ja vett nõudega
 surm lohedusse (Pikmõne); või mässida surm villase riide
 sisse (Puumanni). Tugeva villase riide sisse mässitult pida
 surm aasta kümneid hoiduna, mis et ära ei mädane.

Kui surmupesemise vesi kirstu alla panna, kirstu pandagu
 aga napuga kohn korda mulda, üteldes, „mullast oled rätatud; u. e.,
 see hoida surmat ülesparastumise eest (Puumanni).

Kes surmatmise päeval surma kohta rütab, kus surm
 pinnisargi on surmud, sureb esimesena ära (Pikmõne).

Kui surm metsast läbi rüdarat teed mööda ära
 saadetakse, siis peab uhi teed ääres pua sisse rist
 raiutaina surma mälestuseks...

Võib et ole üldiselt kui hünkhal nimetada mõnd vanu Eesti

rahvaarsti:

Mai Saar - 76a. vana, sõhmatne, kuulub kupidaskja ja
sünnituste juurde abisaaja.

Jaan Staiuü - 62 a. v. - Puurmannis, Kurssi kihelkonnas;
aadrilaskja; arstib suure noelaga sammast-
proolt ja prauet haigusel seisnua

H. Olt. 79a. vana. Koltsamaal, dustivere v. Kall R. Priksutalus,
kuulus lausaja, prooja, arstib helitingu,
sammastproolt, lendvat j. n. e. —

III.

Edasi vaatleme arstimise abinõusid, mis kuuluvad loomulikult arstimise vahendite hulka. - Need on mitmesugused taimed, taimede äied, juured ja nende keedised, leotised nagu puiritused ja teistes vedelikes; metallisoolad j. n. e.

Päovalu ja kinnuga mürgituse vastu tarvitatakse: haput toitu ja jooki; talvel hoiab soojas pinnas peetatult rotiga päo pääl hoida, kulina vett (Võumaa - Störkora). -

Pakase muhud, mis keevivad külmetamise tagajärjel, enamasti kõrva umbrus paristusega, punetavad ja kuumendavad - saavad määratud salviga(?) - kaetud ära - (Võnnu. d. 63. § R. 1921.)

Pakuse (müda paks) pääl, mis tekib enamasti päo küljes paadil kuumatubaka reide sees ja haig, põhi üht kanger soojas olema; mett rasvaga läbi segatult tubaka lehi pääl.

See haigused (izemoodi, seahajane moodi juurde) ja see lühikam, mis mõnedel pääd vaigustavad saavad arstid pigimütsiga.

Pigimüts pandakse ^{kogu} ühe (terve) päo igakord ühes nädalas. Seda tehtud kuni kuus korda järgimööda, senini kuni haigused kõrvaldatuks saanud (Võumaa, Konksi, Komste). Lühikama rohtseti veel paritumise koostega, pärast magada, (ilma soolata) vöiga sisse määrades; või pandakse pääl ojakollade keedist kaljas (*Chelidonium majus* L); või tüüpium (*Rhamnus cathartica* L) lehti ja marja määripüüga ühes pindruks keedetud; või põldkaeti rohi (*Polygala amara* L); nõmmekaeti rohi (*Thymus serpyllum* L); või kurnavitsad (*Solanum Dulcamara* L).

Juurste kasvatamiseks ja ~~see~~ välgakuumise ära hoidmiseks tarvitatakse järgmisi abinõusid:

Võetakse tubli peotäis puu küljest värskaid loorberi lehti; keedetakse ummises anumates ^{vedel} kallatakse pudelisse; ühe öhtati määratakse päändahn vedelikuga sisse; kistmendal

oorberi
pungad

päeval tuleb pöö puhtaks pesta, ja kui tarvis, veel aurusti määrida;
 või võetakse kolm suurt loorast sibulat, lõigatakse peeneks,
 pandakse poole tooberisse pudelisse, siis $\frac{1}{4}$ torpi vett ja saadakse
 palju puhtast juurde lisada. Tarvitada nagu eelmist.
 või võetakse ühe toober vihma vee päiale ühe muna kollane,
 segatakse segi ja selle seguga puhtaks pestud pöö üle
 loputada. Tarvitada nädalas üks kord (H. Pöder-Tartu).

Kõrvahaiguste ja kõrvas kohiseamise puhul pandakse
 mädaga ehk puuvillaga purustini öli kõrva; või surutakse
 kõrva kirkudellega nõõrimitiidega, või kirkudellega alusest
 võetud puu suitsuga, mille külge keel kinnitatud on;
 või tehakse ümõrgune kivi (kõrva-kivi), asetatakse ruumaks
 ja pandakse mageda piima sisse ja hoitakse kõrv auru
 peal; või rohustatakse puha altari sakramendi viinaga.

Silmahaiguste korral (Trachoma) saavad silmalauad
 kirkuli tuhaga õõritud või hommikute oma kusega pestud.
 Silmapõletike puhul õõritakse piiride külge sepi silmanurka;
 surutakse kirjalakiga; või pandakse vase või raudnõõri
 või haarakivi (Lapis divinus) päale. Kellikesed ja oratered
 silmis (mõõjad) seavad suhkruuga õõritud

Kanapime vastu tarvitatakse araxalille (Aeneione
 nemorosa L.) tolmuksote keedist vees, misda mitu korda päevas
 silma tilgutada; või süüa vasika või looma kopsu mageselt,
 silma soolata; või pandakse tünn sütepaäl soojaks tehtud
 junnuauna silma päale; või kauris lükumata tasta ja
 vahutada loojanurme päikese päale, kuni teine ära kadunud
 on.

Kallikanapime vastu kaabitakse lursu päält tahma, ja
 pandakse õliga kastetud puuvillatükiga silmapäale;
 või pandakse tuhaks põletatud vihmase.

Sarvnapime vastu tarvitatakse puuasetore
 (Chelidonium majus L.) mahla munaralge segus. —

— (Viedemann - über Inneren u. Aussen Leben der Esen).

Kui suus valutab siis võetakse võrs-üks hõbe või vasakraha
suhu, parem mis hapnikuga juba ühinenud on ja millel
oxydatsoonis produkt jureus on.

Hambaralu kustutamiseks tarvitatakse kuppe, prandakse
pääle tubaka lehti; pööbe (pööbli) lehtede keedist (*Scabiosa
succisa*); või näiarohi (*Lycopodium clavatum*) suus hoida;
või hullukoera hännarohi (*Hyoscyamus niger*) lehed ja terad
vümas puruks taustitud ja siis finuvillaga kantakse pranda.

Usside vastu hambaröönes tarvitatakse purjus rohke (*Artemisia
vulgaris*), koera pööri rohke (hullukoera hännarohi - *Hyoscyamus niger*)
rahvas) tehakse sellest küünal, sütitakse põletama ja auru
lastakse läbi trehteri haubasse minna ja seda minnetatakse siis
„haubast põletama“.

Kurgu haiguste parandamiseks prandakse soojal telliskra
jalga alla; lastakse telliskirvi aurust; prandakse keedetud
kaeru keele ümber; või seatakse kerge keev pott pääle istuma;
mis et higitsema hakkaks (Tavastu). Kurgu põletiku vastu
tarvitati kuppe (*Vidua maritima*).

Punetuste pääle prandi õite Salvi kupulehtedest (*Verbascum Thapsus*);
või koedsetest aia õitest (*Calendula officinalis* L.) hapu koorega
Pääpunetust pestakse lehelisega, mis on valmistatud kolme
tuliareme tuhast.

Sinivilli pääle prandi praetud sibul; või jälle vutbrin
korrekupigistatud ussi heintest (*Parus quadrifolia* L.)

Raasi (*Bryonia*) pääle, mida pidada üheksa sorti olema,
prandakse aurnahka.

Tedurohki pestakse kolme aruga, kus konna kude sees on.

Kui käed turs on isatitud (naha lõuileitud) siis õõmutakse
sisse karaka vaiguga (*Tremella jinniperina*).

Sügelisi pestakse juhapuust luuaga (Tatus); või õõmutakse tõkadega, wauri määziga, või wärvlisaluga, või pestakse tõwawega. Häaks abinõuks olla ka vaigu seep, mida valmistada järgmisel: harvaks seebi keetmise juurde lisada kuivi vaigu tükke, aselaugi juuri, maaliit ja seebile heinu. Viimasega pesemine valla häa rohi kõrkide haiguste vastu.

Sammaspool õõmutakse sisse räske õlika (Runet crispus d) juurega, või pannakse põiale kuremarja herna (Herniaria glabra d); või efflekti; või vanadest õierose salvi hapukooriga; vööndi keetmisel; pestakse kotuse püüaga, searavastis, kui kotusel saue varson.

Kõistnõsi õõmutakse punase tõve rohu mahlaga; või lastakse hernaritsikal ammustada ja teha mahl sisse murede.

Madakam määrit külgerasvaga

Kõnnastlõude põiale pausi tõukime külge või delheruini rosta.

Kõnnastid määrida saarepuu tõwaga, või searasva ja kollase värvise seguga; või wärvli, silmakivi, sabatelli ja rasva seguga. Sisse võtta kuivalt wärvilt või värvise püüga. (Puurimann). Tarvitatakse ka karna juurt, karna juur keedetakse puhtaks pestult pehmeks, ulmiste taimelehtedesse puruks ja määritakse karnast rhu. Samamoodi tarvitatakse teidast, tõwa, paksu lehelõst (Starkorast).

Koeranaelte puhul juodakse mitukorda päevas ummuses kudetud ualehtede leent. See jook on väga mõn (võh) ja hävitada rikkalikult verd.

Parsete ravitsemiseks tarvitakse kuke kannuste keetmisel, lehmõ tõmmikut

Näärmete põletiku rohkele lehmõ tõmmiku tümbesidumiseega.

Voolmete vastu: naagu kõhu=, nake=, südame=, kubeme= ja
 pihavoolvete (nimetatakse ka hürtens) tarvitatakse voolhüe
 rohi (*Cynoglossum officinale* L.). On inimesi, kes need
 masseerida oskavad ja rünnasteid nimetatakse triikijätkens.
 Koige parem edu on, kui täiel kuul arsttase.

Atravenitamise korral tarvitatakse kolme hullusaera
 tõve (*Rhoscyanus uiger* L.) juurt 3 klaasi kaljaga ja ühe klaasi
 oliga - palavalt määrada selle seguga valutavat kohta;
 või tarvitatakse Anica ja õlle seguga

Kramptide vastu tarvitatakse nuuskjalga (*Equisetum
 sylvaticum*) lehti, laste juures piprilli (piibri roosi).
 Wied.

Hüsteeria vastu on harabinoon kuivatatud, pulbriks
 õõritud siuru (ehk siuru, äkilise haiguse *Actaea spicata*
 marjad. (Viederuann-eg. 376.).
 Wied.

Kuivari Kates ja jalgaes sersura, siis paudakse kuppe.

Kallatõve vastu tarvitatakse pulbriks õõritud anemonit,
 mis peotäis kappsihe trovi õlle sees keedetud.

Kuse kinnitokku puhul tarvitatakse hõbarase (*Silene
 inflata* L.) keldist, või kadakamarjade teed (Mouiste).

Kirihaiiguse puhul joodakse toominga marja (*Prunus
 Padus*) keldist.

Veetõve vastu tarvitatakse siipelga vanu / mille siipelgad
 on ühe onia eluajaga ammunist lät on kaetud. Seespiidi
 tarvit. pulbriks tehtud madapää juuri (*Rubus
 chamaemorus* L.); või kupukannu (järvesaun *Nymphaea
 alba*); või jalkuppu (*Nymphar lutea* L.).

Süfilise vastu joodi lagritsa keldist. Süfilise parseeid

Kalla põel pruseldati vasevitrivooli- või hapukoorega.

Tüüruse vastu karvitati viinamarjade leed, või hundi
hauka rohu olle eustranti.

Kui rinnad kumija valutarad, siis keedetakse rasikena
ja juuakse seda leent (Stäzkora). Samuti juuakse sulat-
tatud sea-, ane-, küülarasva viinaga segaaini;
sagat piima, mooske ja pihlaka õelu leed, või
(ubine herna) kumile leed.

^{Wied.}
Rõha vastu tarvitatakse kupuleke (Verbascum thapsus L.)
ja ara-koldsete (Calendula officinalis L.) õisi, mis alal saarēt
hoitud sulatatud võis, või lakritsa mahlale; jalgu määratakse
mürasvaga; rasee pääle pandakse krtse rasva;
pikaldase, tüüruse rõha vastu tarvitatakse sõnapõla
juurte keedist

Kõhu lahtioleku korral võeti sisse punast kivi (Boler
ruber) või pulburs taubotud kirsut, või kasekõrva,
või marmarroot alkoholis (Nux vomica).

Kõhu valla vastu tarvitatakse Nux vomica, musta
või valget pippart viinaga; kairohu väljatõmmet
viinas; juoksva rohu (Veronica officinalis L.) leotist viinas;
Norsti rohtu (Solidago virga aurea L.); noorime lehtes
(pübel, püber & Scabiosa succisa L.).

Kõhu usside vastu antakse hermest (knobleus) naga
seepiõrt, mis aurit ka võltsipiti purustatult nahajäile
pandes; saunarohu (seruvarre) radele herna ääri ja teri
(Tanacetum vulgare); soolika rohu õti ja teri (Turnitis glabra).

Kõhutõve vastu (Ruhr) on mitu abinõud - Nux
vomica, delhvümi spess rooja ollega, pulbursatud kase^{süsi}
viinaga; pulbr. verixivi õlles või viinas; pulbr. tulihõnu juurde
(Rumex crispus L.)

või kurekannuste leotise vedelik.

Hülmetamise korral peidi haige, mis ihukateta linaga kaetult üle rauapotti kuumamada, millele linaseemned, äädikas ja vesi keevad - nende auruläbi ihu ja rakkade higistamine.

Hülmetud haiguseks olla häa, kui külmetatud kohta äärmiselt, või külma väga peeda, nii et sügeluse haakab. Kui mõni kolt aga tähtsa külma annel on - siis ei rasta miski rohi (Võrreid).

Kuumatõve ehk kuumapalaviku puhul, anti püsivõtte ve - või vinnaga; või lauba sönniku leotist, mis oli asetatud kotiga joogi sisse. Mõlemad abinõud vähendavad kuumust.

✓ Külmataõve ehk külmapalaviku vastu tarvitati: maarasva (Tremella Nostoc L); kurepõlve (artemisiini absinthium) leotist viinas; pulbriks õrnutud tšingipipra kestad viinas; õunblõõru võrku väikese pääl; teravaid auejalgu (Rumexulus acris L) olles keedetult; käsupõppa (hundi jalga - Lycopodium clavatum L) musta toxi värvis keedetult; valget kotte pürit; 7 viina, kuhu kolm korda viinaga lütkad sisse on kastetud; mustust, mis on jäänud hobusepuhastamise kraapi (härje); või varsa jõeina meega. Wred.

✓ Ristluu (ristmets) valude vastu tarvitatakse seepsti kui välistpidi ristirookivete rohi (Senecio Jacobaea). 7 Wred.

Rheumatismuse vastu jootakse viis korda päevas sarapuu lehtede leotist, mis juulikuuni lõpul on kuivatatud ja ohus kuivatatud; või effei leotist; või jälle higistatakse kõrges kuumuses saunas; pandakse kuppe; või surutakse hele kiviga (bernsteru).

✓ Jookswa vastu tarvitatakse: kiviõli; terpentini rohtast kui seepsti; kempferi - viinalahu; taruude tõrva; ollekadist; veraonikast; teravat kurejalga; higistamist saunas; 7 Wred.

hautatud kerna pebressid; keedetud pohla ore teed (Vondra);
 jooksvatõre rohtu; saare või saarenoorte võsuse tee (enne
 jaanipööre koryatu) (Põnnjaroel); rabakala vaimu teed;
 küüslaua vett (küüslauad kasvarad kuumest mahl sarapuu pöödeste
 vahel Nigula); nõmme õite leotist pürituses; pohlakavate teed;
 karukellade ummist keedist; määrites valutava koha peale;
 saial ülael tarvitatakse ka murste leotist (kasvarad kabi
 moodi soopääl; karnohaka teed (vümaie kaotavad
 koitsa harguse (Nõmme).

Võimaaal (J. Taimu) arstitakse jooksvat villase lapiga sea
 rasva; ja püritust sisse määrides, mil ajal vägevad kaitu ei tohi
 süüa. Juumakse: kameli, kümmelited; palukorbante ummist
 keedist. Ka vüakse jooksvaga hargi sauna saaga ja lastakse
 higistada; viheldakse iluaveeta, päale vihtlemissi õõmutakse
 kõik suula ja meega läbi. —

Veel tarvitatakse jooksva vastu: Sipelgate ja nende pesade
 keedist, mille sees hargil tumb või rohkem tuleb seista; või
 sookaalide keedist, nagu eluustai (Karksi, Halliste); või rehve-
 mensi lehti, seotud ^{ja} hargi koha ümber (Puurimäe); või leotada
 hargi koha kumma sees, kuhu uhkust seltsi punne lehti on
 pandud; või alatakse musta munda veel sees kogu kõige kehaga
 karvidusepäralt (Puurimäe); või rauni nõgestega kuivalt viheltsa
 (Puurimäe); või mehte heinte ummuses keedetud vett (mita
 juumakse pea iga rase hargust puhul. —

Jooksva hargus hakkada külvetaimsest, lühisatamsest
 ja lümmistada valm lükmistes, lügendites, või segi igal pool.
 Kui kiirelt, puka esirtsa abi anda — paranevat; kuid pärast
 alla puka helja.

Luurvalu vastu tarvitatakse sipelgate keedist, nagu, uba
 eelpool tohitud; maranuse, punne ja kasurvide leotist
 vüna sees; saoritskute keedist, kus kõige peab sees olema
 (Stärkora)

Hämoorhoidaal solüede pöäle pandi lehmä tommikut.
 Muljutuste pääle pandakse eüaste rohtu ja teüa vihi
 (Hypericum perforatum).

Wed.

Vana haavade, parsete vastu tarvitatakse mitme sugust
 abinõu: urini; iniekivi (*Lapis divinus*); prauksüüri;
 [härja sõlme rohu (*Plantago major* L.) lehti]; tubaka lehti Wred
 pulbriks õõmutult; koirõhu lehti ja õisi; seelirahku, delkrüni
 spenki; rasevitrioolist salvi hapukoorega; roosi rohu
 (*Glechoma hederacea* L., [*Solidago Virga aurea* L.] mahl;
 vooluete rohtu) (*Hypericum perforatum* L.) eivaste rohtu;
 Sapi rohu (*Achillea Millefolium* L.) õied ja kortsse oled see-
 keedetult. Wred.

Tulelõbi tekkinud haavade peäle pandi eivaste rohu
 (*Hypericum perforatum* L.) õietest keedetud vedeliku
 (cataplasma) Wred.

Murrete juures: kas käs või jalgas tarvitati põole
 valiste abinõude vältitud hõbe pulbrit, värvast leiva
 jundinguga sisse võttes.

Ussi nõelamist arstitakse tubakaga, püüdi, pöör-
 oliga, kadaka pungadega (Lelle).

Ussist arüüstatud haavade peäle pandakse maad
 või pestakse ära; või pandakse noelatud rohi põiale
 elus konna.

Rääkides Eesti rahvameditsiinist ei saa mööda minna, nimetamata jättes seda võimsat, tervet tegevust tegevist veterinaar-
alal. Rahva loomaarstide üsrid on õige lihtsad. Kõige
 rohkem räägitakse luuparnast ja lehvast.

Kui loomal luuparnaga selgus kehv, siis pidi looma
 omanik kolm neli päeva ohtud uut paelust pühkima tegeuna,
 sariga ära määrata ja sellega looma muhtlema. Tervel paavel
 tulla soomine, kes luuparnas ohud looma omaniku
 käest midagi polnud. Looma omanik tunda luuparnaga
 sarigutist ära ja ütles, et teine looma teushtusel kountel
 veeval, siis ei tulla luuparne enam tagasi (Tavast); või
 võtta nuga, millega alati elajaid lapetakse, tõmmata noaga
 elaja poole ja kahele poole panna päälle kolm korda, 1st lantsides:
 „Tsa, Tsa, ja Poja ja. Põhavarimuse nimel saan ma kindluse
 selgest ära; või lüüa gaheina jala kountaga kolm korda
 loomale tegutsa poole, lohut luuparnaga minema (Põnu).
 Hobuse luuparnaga hävitamine kaalutakse kolm neli päeva
 ohtud summutada hobuse poole, kadus ära (Pootsi).

Lendva. (rabandus). Lendva vastu antakse loomale:
 piibu suutu, inimese vahahehtid, pääsuse pesa (Kantja);
 või rabanduse kivi; või rabanduse kivi, mille rändajad
 kaupmehed müüvad ja pühkaga tarvitatakse, dr. Valdesi
 järele ohud rabanduse rohi lihtne kivisüsi, mille nime
 rahvas ei olna veel tundnud; või kõvetatakse looma purn
 tulega (või nime abikõn olna radikaalselt kui nimevõli harridusega
 kätti rohi); või suhetatakse ümme püripäeva rojatud nassi
 nahkadega; lastakse kolmekorda kohta ühe leiva tüki päale kõvast
 verd tõlkuda ja antakse loomale sisse (arasüia); või kaetakse
 pääkõnni ja lastakse kivitõrva suutu minast sisse hingata;
 või müüdetakse pärsaga kolm korda looma, teataraid nõi
 sõnu veldes; või loetakse ühe hõngetohtusega kohta korda
 Mersa p. ja ristimise sõnad sõula päale, mille päale rõnane
 kohta korda rõnase puhutakse; või tuuakse põhjapoolt
 katusel küljest saublaid, õue värava alt mulla, loigatakse
 vanni lüüa tükk ja suhetatakse nendega.

leendra (rallandus) hõkine) on rohvaar ~~manise~~ pärise kurpaga
 rühmuses oleva inimese poolt kahelt poolt otsast ära poletatud
 püru peelas, mis kurja abel leudu saadetakud. Ta leudab kur
 nool. juhtub, inimese või loom sellel hoober kohal, süslööb
 see teinast nagevata kumbel läbi, mis et naku päält terveks
 jääb, naku all lüha sees aga auk tunda on. juhtub ta
 südamest läbi minema, siis tunnistab sõlmaspõlve suuna.
 (Ammon. Kaudja), või saadetakse leudrat veel mitmet teist
 moodi: raudkivi päält, maa mulla päält, värske laudade
 vahelt. Raudkivi päält saadetakud olla mis kõva, et võtab
 otsekohes looma, peale saadetakse. Maa mulla päält saadetakud
 leendra (hõkine) on küll esimesest kergeid, kuid siiski nõnda
 pika poole looma elu. Kõige kergeid on leendra, mis värske
 laudade vahelt on saadetakud; ta kumab ja valvab looma,
 ei võtvat aga elu, kui vahesi arstitarad.

Kurja nool võin rüüa vastu abita ei lõpe mis enne otsa,
 kui ta kas q puust, q inimese või q loomast läbi oli
 leumand. (Ammon. Kaudja) j. Ratas Saavest)

Looma punase tõve vastu antakse veritõve ja punase
 rohu keedist sisse juma, mõnikord võttes rüüpalju (a),
 konna kudu, mida kõva kõrgiga pudelis alal hõltakse;
 sipelga happet.

Kopsu tõve vastu antakse rüüsamise rohu (kumpuliste
Verbascum Thapsus L) juuri

Kohu lahti oleku korral antakse punast kivi (*Bolus*
ruber), või voolu ehk rohtivere rohtu (*Solidago virga*
aurea L).

Vere urineerimise vastu antakse ojakallade (*Chelidonium*
majus L) keedist või kulla sitikat (*Scorabaeus auratus* L);
 või Karakamõrjate nimmes keedist

(Frunen)
 Sigade kibritõbe tüüti ära, kui sigade kibritõbe
 juurt (*Heliborus niger* L) sisse süüdeti. Selle vastu anti

sealina rohi (*Pteris aquilina*) pulbriks taubitult ja toidu
pääle puistatult.

Päide vastu, mis pidi pääle nojutud olema anti
noianollade (*Lycopodium claratum*) leotist viinas; või
määrtoorse elavahobe, ja värvli salviga; või noianollade
leotise viinas.

Manlanäärmete iileparistetamise puhul hobustel anti
radeli (Sauna) heina (*Tanacetum vulgare*).

Hobuste koha vastu tarvitati varblaste näaju.

Hobuse naritsaid (muhu kargusi, kuhu vedelik- transsudat
sisse oli tekkinud) arstiti kohu ~~koost~~ keedse
sabajõhritest nõoriga, mis muhust läti saifomitatud, ja
molematel nõori otsadele soluti sidet tehtud, et ära ei
kukkaks. Kui muhus vedelik oli — proovis selle
järele välja.

Me minnes sümmituse, naiste ja lastehaiguste juurde, peame tahendama, et need füsioloogilised-patoloogilised funktsioonid on kaasa käinud juba inimese elu tähtsusega kuni viimaseeni ajani. Ei ole andmeid, kus näidatakse, et elu oleks tähtsuse ilma sündimise (välja arvatud Pöbel), küll on aga vahet sümmituse vottetes endise ja praeguse aja vahel.

Vaadeldes esialgset inimust, kellest räägib veel ajalugu, siis - mere ei leia vastust huvitava küsimuse - tolle aegse sümmituse peale. Ajalugu jutustab, et esialgne inimene elas suures metsades, üksruet. Perekoona elu oli temale võõras. Selu edasiandmise tunni tähtis esialgne meel instinktiivselt, värgitades tolle aegset naisolekut. Naine töö lapse rühma, kandistada seljas või süles, tahtis teda kaitsta, olles ühtlasi ka raskesti. Naisugused olid siis sümmituse votted - ei ole teada. Mõned aasta sadanded enne Krist. sündim. hakkas tegutsema sümmituse alal juba varisemate, targemate naiste u. u. sümmitus-abiandjate naiste institut. Mõnesuguse tahtuse omad sel alal Hippokratose kool. Isikarais suuri edasimütsid tees rekkaja lõpu pool sümmituse alal Saksamaal, Prantsusmaal j. n. e. Siis hakkavad inimene ka sümmitatavate abirõud, riistad - tungi näol. Kõige rohkem edasimüts on saavutatud sel alal just viimane kõige uuem aeg, nagu arstiriistade, nika õpetatud meeste poolist.

Mere, väike arvuline Eesti rahvas ja vanatäna tunneb küll nagu uuld endiseid paganuse - nika kõige uuemaid sümmituse vahendeid. Kõikjal armult, et mere vanavara on harkatav korpand liig hilja, viimasel hingetõmbel, kuigi juba palju teigast maanulda on varisemul. Tõnu siin kohal sellest miipalju, kuipalju minul selle lühikese ajajooksul kasutada oli, ühtlasi avaldades tõnu prof. M. J. Eisele, kes lahkesti vastu tuli, võimaldades mulle materjali saamist neist ja veel eni. Eesti rahva muuseumist.

Sümmitused, millede kohta on andnud olema, on ette tulnud mitmesugustes variatsioonides. Nad on

ohund koha järele määrates: Kainbris; kainbris olgedel
 puisti seistes; porandal olgede pääl; toas porandal olgetel;
 saangis polveli; porandal olgedel, kataga nõuist kinnihoides,
 mis lakkue on kinnitatud, ni et porandast pisut kõrgeimal
 rippudes; puisti seistes-lapsi tulekul end kummardades ja
 reisi laiali hoides (A. Rootsi, A. Tuunis, M. Sariaux - Puurmanni.);
 voodis selili (A. L. K.); toas või saunas rippudes rindega vöö
 pääl, mis oli seotud parite külge; jalgatega puutudes poran-
 dal (kaskitel summutustel); toas porandal kirkkalt, pun-
 toolist kinnihoides (Puurmanni, Tammi ku vaestaste.);
 istudes mehe polvede pääl, selg vastu mehe rinda, suute
 valute pärast (Puurmanni kut); saangis seltsi magasikotil;
 soojas saunas' salaja, et keegi ei teaks, muredu saab laps
 haiguse. Et sünnitust kergendada, piti ~~lööda~~ summutuse
 eel ~~arsti~~ hüppamist, vürtside rajutamist nagu loodet väljapoole.

Kui mere vaetaime kõige vanemat summutust, mis kirjapandud
 ja kirjutab: Kalevipoeg II l. 480-680 rändes, siis näeme, et seal
 on ka sünnitus müüdurid eelpool tootud korbetsi järele. Kui
 sünnitus päev rätte jõudis, karrisid lüda saunas soojaks kütta, reit
 valmis kanta; summutuse aset valmistata; kui suured valud käivad, käis
 lüda etasi-taasi tubade vahet, läti metsa; polub abi juu alateist.
 Hõiks olid lüko "kes õlgi kolasa fõri ja Rõngutaja" n'hes voodi
 viietega. Et lüda juu alate pooli pööris, näitas mehe et see
 summutuse viis sügarasse mõnerviku ulatab, paganausm
 ajajärku, siis kui mees esivanemad paljusid juu alateid
 kummardasivad.

Sünnituse abiansjateks on ohund: sünnitajadise (vaga
 sagedasti); nende emad, sugulased; kula vana eided ammat
 (ka vanemad); mõnikord ka mees. - (A. Rootsi, A. Tuunis, Rein,
 A. Rootsi - Puurmanni - Puurmanni). Kui laps sünnib, loetakse
 "Issa nure" järele ja tehtakse kogu risti märgi.

Nabavars on seotud vahest pikevalt, vahest lühemalt:
 punase villase lõngaga; punase lõngaga; punase lõngaga
 ja valge niidi keermega; valge niidiga; narste vöö

stest tõmmatud villast lõnga ja valge niidiga.

Nabavarre lõikamiseks on tarvitatud mitmesuguseid teravist, nii on nabavarre lõigatud: lammaste raudadega; nuaga, käärdtega (Puurmanni); kirvel varre või hõõrli pääl nuaga (et poisilapsest meistri mees saaks).

Kui laps nabavarre ära tuleb, siis panna ta karbiga elumaja nurga alla - saada majapõrja; kui aga hiiured kätte saavad, siis hakkada laps alla kuselema.

1) Pärast aravõet on ka nii mitmekesine. Pärast on vähe tulnud: iseenest, nabavarrest venitades; kohtu pigistades; summitaja enda venitamisega; pütelisjõukudes; pigistades. Või seotud nabavart pidi poelaga kortsu külge, et tagasi minna ei saaks siis pallaga rõõka tõmmatud; või kolm korda sõrmi kurku pistetud, tekkinud lõhestus ja kõha, mis kohtu pressides pärastid rõõka ajab. - Üldiselt velle pärastide lõigatuleks vältamist polest tunnust kuni 5 tunnini.

Pärastid moetud aliaudja eel poolt põrandale alla, lõunapoolse kina ääde maa sisse kuskale kohale, brades juurde soole, viina; kraapides hobedat, tehes ristimärke ja lugedes „Issi mere“. Kui pärastid nii moetud, siis polla haigus karta, kui nad aga inimeste või loomade jalge jäävad, siis võida võrrengi haigused külge hakkata. Isipärastid on armastatud mätta jahvi nurga maa sisse; või massituel puhta lapi sisse, loetat hobedat, soola viina juurde, tehtud kolm ristimärki, loetat neli isap. ja siis moetud lakkakui kohale lõunapoolse külje ääde; või kaubri põrandale alla; kui tutarlaps on sünninud, siis poudakse pärastid ka välimise kaubri nurgapaku alla maa sisse, ligi lisades hobedat (või hobesilla), mitmesuguse matmise kumbe, järele saada kitar ruttu rikkale mehele. Mõnes kohas moetud pärastid ourmaale, matmise kumbe järele (Mari Hoffmann kausa + peremäe, Eva Punn - talu kõrvalom 80a. vana).

2) Oma koojusid on pestud seelivee, ja lapiga, ehk sebi ja veega.

Lapse pesemise juures peeti ka oma määrustest kinni. Enne pesemist pandavat poisilapsele põel ette emä, et siis liidunud armastama hakkaksid. Lapse pesemist peale sündimise on toimetatud ^{kaevu} vee, sebi, ja vilase lapiga. Pesemise vesi ohud harilikult nii soe, kui lõpsetud lehma piim; vett ei tohi lasta keema minna, vesi pida ka keevust nii tootama, et kuul vee peale ei puhuks, ja maha mitte tilkagi ei laheks, muidu hakkab laps oksendama ja lapse pää lahel kõõma. Vee soojust pidi katsutama küünar-
nukiga, sest käsi ei tunda harilikult sooja. On hoolitud
võtta selle eest, et rünnituse ruumis kaunis soe oleks, kui
tõriviliku soojas ei ohud - siis rünnitud rehtoes ahju peal.
Pesemise ruumis on pandud hoole raha, sõrmas, et nahaharja
ei hakka; kogu tulist sütt; kogu korda näpuga soola, ka
soolaga püritakse vastu päeva kogu korda võtke vanni,
siis raputakse soola üle lapse ja üle vanni ka pörande maha.

Lapse esimese pesemise vesi on vietatud kõvalise
kohta: laminate lauta; aeda maha põesade peale,
sema äärde, looma või hoonetiku poolsele külge; poisilapse
pesemise vietatud kuuse-, tütarlapse - õunapuu juurte
peale.

Ristimise vesi tütarlapsel valatakse toas kasvavate, õitsete
lillede mulla peale kasteks; või valas kasvavate lilled
peale, et poisi armastama hakkaksid, või ^{kuulda} katuks, et
Poisilapse ristimise vesi vietatud mõnda ksemit semu
nurka, et vagam oleks; või talli; või ahju poole, et
soduriks ei laheks.

Laps mõistab esimese mõhkute ja tommatad
võõga päält kinni; pojal aetud ema sarn selga
et rinda naise leaks; tütar - isa sarn, et tütar
võõra mehe saaks. Kui esimese kodu sarni selga aeti, pidi
hooliga järel vaatama, et parem käsi enne sargirõõksust

läti on aetud, murdu kasse pakema käega rünneme.
Et tüdrukud poissi täiskannalt aruastaksid, pandi ta sõrmed
naisterahva nudurau sisse; tütarlaps vastu orse meeste
rüetesse, et õnnelikult mehe saaks. Esmene sark ega
mähis ei tohi olla meest rüdest - saades kova naha rünneme;
võib tarvitati harkideks rüet, mis naiste rüetad olid.

Veel endisel ajal pandud lapsel rohelise müt, mis rüdest
valmistatud sõnniku peale joota, et lapsel õnnelik
rünneme saaks. Ka tommatud sõnniku peale poidlaps läti
rangide ja tütarlaps läti pööri rüet, et mehe saaks.

Toiduks lastele antakse: nisa (alati kuita kressidab);
kirapuru meega; ema piima puidusel veega lahkendatud
lehmia piima; suhkur tappi; kummeli tuld. - Kuni ema
piim urde tuleb; alati ei ole ka mitte lehmapiima antud
ema piima puidusel; vaid on võetud võõras naine (änne)
maita. Aigel vanal ajal imetanud eestlased omi lapsi
mitu aastat rinnaga: Poega rües aru piima,
Eide rinnal rohkem... Eide oli poega imetanud,
aru karnas aastat rohkem... (Kallu poeg II lugu. 660 rita).
Nanadel eestlastel oli ^{moeko} (prouk) lapse sündimisel parima
kõrre pööle. Meie ssa "lugeda, saada lapsel nerge pää
raaiatud õppida.

Nüüd, kui mere oleme vaadelnud surnutaseakti ja lapsega ühtekäimist enimestel päevadel, ei või mitte unustusse jätta - eina ise. Tõigeüldiselt oli, kui mere oleme vaadelnud enne eina - pärast last.

Eina erimeel merel, Eesti rahval, kaunis väikesel määral nendel suurtel silmapilvel, mis tekitavad neile osalt piina, osalt kõige suuremat moraalselt lõtu, taust olema nusi rühmitumise, nusi korralduse, kes täiendavad lood igaveses elu redelis.

On soovitatav kogu raskejalgsuse ajal emal ettevaatlikult elada. Nii soovitatav sel ajal on - raskeid füüsilised tööd, pakendused, ärritused, raske toit, n.e. kuid meil esivanemad ei saanud kunigi võrd noist häist reeglitest kinni pidada. Nagu mere isad, ja emad merle edasi annavad ei olnud paljudel korradel raskejalgsuse ajal mõneti rahet tõrsega loogis. Enamasti olnud tööd, ja võrk haritnud. Heaolust vastutulekut raskejalgsusele ei ole üles näidatud, raski hooldamatad olnud. Sellepärast vaatamatu on naine raskejalgsuse vestruud ilusamaks, pr. xemaks läinud, kuna enne kõhn olnud. Raskejalgsust on hoiatatud külmumise eest.

Eesti rahval on korraldus olnud teatavast printsiipist raskejalgsuse ajal kinni pidada. Nii on tekkinud rahvaarvamise järel mitmesugused harigused, ja reed, kui raskejalgsuse ei ole oma aega seadusepäraselt mööda saatnud.

Kui raskejalgsuse potentsiaal on liiga suure, ja alage sootuses ära kustutab, siis on lastel sügelised; kui naine looburist joob - on lastel purunud suud. Kui linakirjuga naine - rahvas loomaa pääle unustab, saavad ka lapsed kolled oleda; kui käimapaal naine üldiselt astub, siis on lapsel koreadjalad; kui käimap. n. raskest mööda minnes lausub; "küll on paha hais", siis haisel laps hingetõuk. Kui käimap. n. e. magaga viidatakse, siis on lapsel süüal ko hal marja märke; kui ta paaris seotud vihad saama juurde nüb; või kars loka korraga ahjapanel, on tal karsitud lapsed (Tavastu). Raskejalgsuse nisterahvas ei tohi kunagi künda enne maha saamise päevil, siis jääb ta lapsel halb mood,

et alati suu lahti ajab ja lobiseb (Tarrastu). Kui ema raskejalgsuse ajal paljusööb, siis saab lapsest palju sööja; kui ta jahu või tangu polles kannab, siis jääda lapsele suviga kulge, et näost kiiru ja lapitõnu olla (Pootri).

Raskejalgu naiterakhas ei tohi vargilt näia, siis saavad teinud lapsed vargad, kui ta kuhjast heruu varastab, on lapse pea paljas; ta ei või küüntega looma lüüa, laps ei kasva; ei tohi tead mitte, sündida paljapaaga laps, ei tohi pippart süüa ega torust juna, sündida musta päega ja torus monnatega laps; teda ei või uksi jätta, vana pargan tulla vaata üha, teda ei või heruatega visata, lapsel tekkida teada tohed ^{elk} või rümid. Kui väime jääl naitu uneraa tuumel, siis peab ta magama, kas võt mi tu korda püeras, siis on ta laps vagune ja magab, lusasti (Tarrastu). Kui raskejalgu naiterakhas võõra looma eest kaitu võtab ja oma loomale ette paneb, tuleb ta lapsel vihta vahtamine. Seda arstitakse ussopuun auruga mis saunataval lilitagajatel tekitab, kuid seda peab ~~teha~~ tuleb õnnu pooli kurata, kuhu laps näo pöörab (Haljala).

Raskejalgu ei tohi tee päale kuseada, lapse käed lu hevad higraks; ta käed ei tohi märjad olla, siis lahel mina tatisaks; ei tohi jalaga siga lüüa, lapsele tulla ristrikud, suhu ja keha päale kasvada kahonjarsed (Tartu). Kui raskejalgu priike on - taol tütu rüüale, - kui kahvatamud - poja. -

Rahvas on tähele pannud, et raskeid töid tegev raskejalgu võisiga süge süüa, kuid kes kerge elu elab peab lahjemaat tööki sööma, siis on sunnituine hõlpsam; sest raske töötegyal olla sunnituine tihti kergeu, kui kerge töötegyal. Kui raskejalgu mieldiski ehmatub (või kui harg raskejalgu naitu seina muljunud) siis piti kohu terava leiva otast väikesed kaurkud lõigata üha, ma hile kohu auku suure näolaga sisse tegeväja kohu kavainuna velgete keend, topped loorelt nhes korvetatud leiva otadega ära süüa. Enne sunnitamist ei võimudenta haput süüa, mõjda halvasti lapse päale.

Esineu talt emal pärast sunnitamist (3-4 päeva jookse) õhuid: Kuiv lerb, praetud võit, väes, võit määritud meega; kümmel, maastka, vaarikatee, teevõit püümaga, kaharilek toit väiksel määral; roogid;

Kalja pudri; kääras'vüna - karastusena. Põole selle söömis oeda, mis katselkäija) narsed kaastoonud: pudru, koong, munar, rooga, liha, suppi, kartuli taurpi, riit, tangu pudru.

Kõige selle juures pidi raskejalgu täitvina teatavaid kombeid: ta ei tohi mingi õnusa asja ega kaevu ääre pääle istuda, lapo tükkida kaevu ääre pääle ja uppuda ära; vahtata lühedale, nagu pesukina, ei tohi kusta, saada kusi ja laps (kuso). Silgu päid ei tohi süüa, lapsevõna saada tatine; samuti ka mitte kloti suppi süüa; siis veel ei tohi: korelda; vüna ega olut jüua, varastada, valetada, müüda jätta need omadused lapse külge. Kõige - kuidas emä end raskejalgsel üleväl peab, niisugused omadused pata ta lapsele.

Isegi halvade, aelate loomade, nagu kuni, hundi eest pidi raskejalgu hoidma. Kui tubekahju juhtub nägetis, siis mitte ehmatada ega katege lühale nõu pääle lüüa; sellest jäävad lapsel tulekahju plekid näo pääle, mida raske ära kaotada on. Kõik mida raskejalgu näeb - annab kui korelda päritava omadused vüna lapsele edasi. Isesõnais mõjuvad on omadused, mis päritavad esimesepoole raskejalgsuse kestvusel. Nõutmul pool katsutud selle järele mõõdukalt elada. Kui raskejalgsuse ajal kore narsed kallid tungi, teda ehmatades ja ammustata kaites; siis parandab emä oma lapse ehmatuse vea. Selle järele hakkab laps öösel magades muutsuina ja augu tasavõrdt nagu kore; seda nimetatakse „kolle-veaks“. Kõle vea arstimiseks pööratakse laps õuest tuppa tuleva ukse alla maha ja lastakse kore korda korele üle lapse hupata seeartada. Kõle vea viga tulla ka sellest, kui raskejalgu kore jalaga lööb; laps ringutab, vahib väri, viltu. Kui raskejalgu müües poole olmise aja sees mõnesuguse looma tapmise juures on ja looma kinnidatist kumles ehmatat, siis parandab emä lapsel selle vea. Selle vea kõrvaldamiseks pööratakse laps pesukina alla maha pääle ja aetud sellest tõust loom kore korda üle kore, kellest emä vea saanud.

Narri, kellel sünnitused raskest olunud nimetatud „Maarjetoogu“ narsteks - aga keel kerge olund - hobaste toogu. - Narstokhug kes muisterahvaga sugulusest läti käib, kuid last ei sünnita nimetat „koonars“, keel lapsi pole, ei kõlba võrre inimeseks / Puurimam.

Narstehaigustest enestest on vaele räägitud, või kun on, siis ei ole ma seda mitte leidnud. Koige rohkesti kõneldakse kumpuhastusest ehk kummitest. Kumpuhastuses tuleb peajoones kaasa võtta ette: kas nad jäävad kunni või on jälle liiga lühikesed. Kumpuhastus on keskmiselt hakanud 14a. päält ja kestnud kuni 45a. Mõnikord on kummid ka päält 70a. vanusest kestnud.

Kui kummid (menstruatsioon) kinni on jäänud, siis juuakse narste punase teed (artide); või madarate (galium boreale L) leotist õlles, või emaste rohu (Hypericum perforatum L) leotist (Viederbaum - Aus dem Zimmer n. Ausser dem Zimmer); või juua kullimähe teed (ruksinised lilled).

Kui kummid lüüa jooksema hakkavad siis juuakse: kuke kannuse teed, misle järel kumpuhastus hakkab uuesti minnema; võetakse sisse juua sotta (trüvisijakk, erma rohi - Asa foetida f. Prenurine); seotakse päält kate ja teie paelaga, vähenevad varre kumpuhastuse joons; ei tohtinud külmetada ega ka raskest tööd teha; rõõmsus soostar on olnud soojas olemine, kui külmetanud, siis pidi olnud loorberi lehtega keetmist ja kade jooma; või seotud uimetis sõrmi või varras punase lõngaga kinni.

Enamasti on kummid ja söörs harrastatud olnud, ilma rühkumiseeta. Rahvas olnud ka arvamise, et kumpuhastus on loodus seadus, ilma milleta lühikesi saad; kumpuhastust on nimetatud reigi juuakse loodus asjadeks, ilma milleta narstehaigus elada ei saa (Puurmanni v.).

Valgete jooksmise vastu tarvitatakse narstepunasid (origanum vulgare L); või juua kassikepa ja valge rostrikena teed (parandada - Puurmanni v.).

Kumpuhastuse eeg on seotud ka kummitega ja isikaldustega. Kui tüdrukul kumpuhastus on, ei tohi ta raseduses minna, lapsel tulla punasest sõltuad; samuti ei tohi so kummitest minna on soovane. See viimane kummitest-soovane on küll laenuatud Piiblist 3. Moosuse 22a.

Kui keegi naisterahvas kuu asju (nõudeid) näeb, siis jäävad tema silmad haigeks: silmad on punased, sügelevad ja kollased maha; jooned üle silme munade. Kolmas ja neljapäevaseks on haigus kõrge suurem. Seda haigust arstitakse kolmel neljapäeva õhtul hõbe mulla pealt hõbedat kaapides sitrapesemise vette ja millega silmi peseda; või võtta ^{stann} rismesest, mida oled näinud, vahu villast lõnga, tulega ära põletada, ja selle lõnga taga mee sisse segatult neljapäeva õhtul silmi peseda, saad teiraks (Voom).

Sünnituste kõrvaltoimetamisi (aborti) vanasti ei tehtud; tagajärjeks olund see, et mis juuial aunal peal vastu võtna. Kuid väimard ajal olla sünnituste ära hoidmine laialt maad võtnud, nagu loomas, nii ka maal (Tõrva kula). Abortide tagajärjel tulla palju haigeks jäämise juhtumisi ja suremist ette (Kuurisanni). Maal olla sünnituse kõrvaltoimetamise abinõud väga lihtsad, või ei tunta üldse mitte, kuid loomas olla see moodus kaunis arenenud. Raskejalgseks jäämise ärahoidmiseks on tarvitatud: lohmuse (pärna) koorevett (Hltuurga); suujave ramursi; kollast sahvaani pulbrit kudetult veega juma (artal siis, kui raskejalgus alla kohul kumud on); elave hõbedat - sulga sisse vottes; vanatagu vee leotatult juma, liikerat (Hoffmanni trejad).

Inimesi, kes naissi artorad nende hädades nimetatatakse „sala artiks“, sellepärast, et nad salaja, ilma et teised näeksid, arstinud. Mõõpärast lapse sünnitamisest eest kõrvald hoiatuse, alla püsipõlvuseks rahva vaade, mis põlgab neid väljaspool abiela rindimuid lapsi ja nende sünnitajaid. Viimaseid nimetatatakse „Sohi naisteks“ (ka praegu tarvitund). Kõnd alla tüdruk, et lasti pääenda rahva häbit, oma lapsel kalle põlle paelaga kinni sidunud ja ära tapnud (Piknurme).

Laste haigused.

Laste haigustest tuntis kõige rohkem, mida sõltuaga naha värs, näitused: punetus, parssid, sügelused, ära hõõrumised j.n.e. kõik mis lapse sees võis olla, oli ära kahtamata viga, mis võis tekkida kas kurgusliha või nõidumise läti. Lapse arstimise juures tulevad määtsad, naga ulise kogu rahvanõiditsümis, kõiksugu arstimise võimud ette, nagu: lausumised, sõnadega ja aruabide kehade arstimine.

Üldise lapse nõrkuse korral loeti järgmisi sõnu, ütles andes mõni lusika täis pihta vett hargle juua:

Lätte karust, lätte parust

Lätte loomikoisu!

Lätte vesi remitago

Lätte kaste kasvatago

Lätte süda smutago!

Kui lapsed väikest viga saanud või kui lastel n. n. braven töbi oli, mis sersab selles, et lapsed kannanud hosti hinge sisse tõmbama, kõõksudes araku moodi, siis loeti järgmisi sõnu:

Arakale haigus,

Vareksle valu,

Musta loomule ümme töbi,

Koerale kobedad,

Kassile katkenud,

Lutikale luuraku

Meie laps terveks!

Selle lausumise juures pidi hargle kogu poia pühutatava ja vee pihta nime nimetatama, või arstiti seda haigust jälle teisti järgmiselt: enne andis lapse välgast poolest aknat lahti raugide „arsti“ kätte ja joonisis. vutber maja nuse juure, võttis lapse arsti käest vastu, joonisis akna juurde ja andis ümesti lapse lähiraugide arsti kätte. Nii tehti kolm korda. Arst ago rõõkis selle juures: Viller viltu, haraku, jalga varessa riista roksu.

Pääle selle suhtutati last surmud araka sügidega, mida ka kodus olitarris teha (Rühna-Tähti)

Üsna sagedasti tulix ette, et last ära kahtataks peeti: se tõhendas - et lapsel lüü kõhu lahiti, jätka rüesudas. Seda väga arstiti: lastes kinnistatud pääga lapsse väärli auru, hoides last rüht, algapidi kuurisa auru kohal, kuni tavait jäi. Siis olund lapsterve; või tõmmati last kolm korda redeli pulkade vahelt läbi.

Kui keegi ütles terve lapse kohta, küll on häa laps, ja laps pärast pehaks muutus, siis sellega olgi laps, jube ära kahtatud. Kuulis enna võõra kiitraid sõnu, pidi vastama: „ära kahta last ära“. Need sõnad pida arata. Kui see ei aidanud, siis anti kahtuse kollaste keedist piimaga juma; või kupsutati neid lerra sees ja anti süs lastele.

Üteldi lapse kohta, et küll tööb ta rohe või küll see ja see on mõistlik inimene - siis oli kahtamuseks põhjust kollalt.

Arstiti: nagu: ülevalpool tavadis (Sõggl-Valtreitist); või anti kahtis hernu, nõiakõldu ja maaryaheruu kooku keedetult; või lastakse ahjulumaaga vett lobi kerise kolm korda tilkuda, saanud vett võtab laps rihtleja pahemasse pihku ja laste küünarnukku mööda lapsele kolm korda suru. Kui laps ehest kahtatud on, viiakse ta ehaparstele, keetatakse lapse pää eha poole üteldes: „Eha laxu lapse perst“, siis jala eha poole üteldes „Eha laxu lapse pääd“. Nii toimis tada kolm korda.

Kui eha parstel last mähkida, jääda keemel kõht haigeks. Et lapse kahtamist ja nõia võimu ära hoida, pidi lapse halli põhja tappa toomisel kolm korda risti soola panema. Sündinud lapsele lüüakse kolm korda ahju kiviga põha, lausudes: „Saagu su põõ nii kõvaks kui kivi“, kasvada kõva põõ. Last lõua alt katsudes, hakkab see rla jooksma; hüümasel juhtumisel on tarvis ila kolmel korral lauba raudadega katki lõigata, või lapse suu kolm korda vastu musta hērja tagaotsa puhkida.

Kui laps onia rooja sööb, jääb keema hingetõhk eluks ajaks haigema. Kui laps kõrgel päeval magab,

jääb eluksajaks kõssi. Kui käimapaäl narsterakhes
lapse ristimise vüb, siis kasvade sellust loypsest easke
võmaga rünnene. Kui sarkejelgne naine noore pruudi
solhi pääle heidab, siis surra ta mahasaamisel ühes
lapsega ära (Võljandi). - Väikse lapse igemist u tohi
nappuga järel katsuda, kasvada kõverad hambad.
Kui lapse ristisad purjas on, siis tulevad lapsed jaburid;
kui tütarlapsel liiderlikud vöaderid on - siis saelta edev
rünnene; ja kui on kumpuhastus saab laps vürastusi
nägeüa. Et tütarlast poisid aruastama hakkaksid,
pandud ta enne ristimist poxa peru küna alla, astud
lehti sel ja härgtaga üle; paruni ohud olid kui lehuil
jooksu aeg oli. Nõuquse teurbutamiste päle pidi laps,
kui ta oli suureks võrsunud, varekset mehele saama
(pruugitud 10-20 aasta eest - dustivere vöed).

Kui laps alati nutab - siis on tal nutataja põial, mida
terve rünnene on soatnud. Selle vastu võetakse selle
karva, kes nutataja saatnud ja surutatakse neudega last;
kui aga arsti juures käiakse, siis piiratakse last kiviaga.

Lapse kõhu valu vastu tarvitatakse järgmisi sõnu:
"araxale hargus, varesele valu, musta lünnile muu tõbi,
lapse kõttuke terveks" (Rõuq).

Kui lapsel väljahertid rohlised on, antakse teisel päral
misi, eemale aga pannikali (Arthemisia Absinthium L) teed;
või viheldakse õhtu kuivalges, selle juures re lauldes:

"iha, iha, kortsu, kortsu,
kui aga arta mirm lasta,
põlve valge rohelista"

Kui lapsed palju mustust teevad, antakse neile peeneks
tehtud klaasi või prausküüsi (Grünspat).

Kui mitte rääkryal lapseli maksu sõõdetakse saab ta puidukalga
(Tarvasta).

Kui laps kuivetanud on, siis tuleb turnusubiga pesta, siis kaduda viga ära.

Et lapsest suureni priske ja punaste põskedega tüdruk või poiss kasvaks, määratakse lapsele pääl rindmist mõnesuguse värvilise lahusega põskesid (Saarde).

Haigumiste vastu kaenla all, nite vahel, ja muul kohal tarvitatud kaipuru, kartuli tärklust, jahu, riide helpeid.

Sündⁿⁱ~~mine~~ märke lapse näol ja peäas määratakse naber varre verega; vajutatakse pärastega või nabavarrega kolm neljapäeva öhtud jürgimööda (Puurmanni); või pesta verega, kus nabanühü kerra kerutetud on tervunud, siis ei tulla haigus (kui ussi on nohtud); niisama vajutada kepiiga, millega ussi on löödu, vanaal kuul neljapäeva öhtul kolm korda (kui ussi on nohtud); või vajutades pärastega ühtlasi puhudes, ja pürates harget kohta parema käe sõrme otsadega. -

Sünnimärgid ilmuvad, kui lapse eita esrnuse pooli raskejalgsuse kestel, kas ise ehmatades; või melega käega näo pääle lööb või mõnesuguse asjaga visatakse. Ühte raskejalgse narseli hüpanud rott sahvris kogevata kumbel vastu nõgu, mille tagajärjel lapsel sünnites rotimärgid näo pääl ohud.

Ussinga lapsel parandatud ussimatra (millega uss ära on matertatud) või ussi kestage pesemisega; või mossitud enne rindmist kõis unõber lapse (Puurmanni).

Kui lapsel põõritavad silmad ohud, lastud teda kolm korda lati kõie kriibu ja looga enne rindmist.

Kui laps ehmatanud või arg ohud, siis unõutud teda riide all kohuel vanakuu neljapäeva öhtul kumparstel (Puurmanni).

Kui lapsel krambid peal käivad, lastada must siidi
ratix üle lapse ja nikaia peal pidada, kuni krambid
üle, siis ei korduda nad enam (Puurimanni r.); või loetakse
lausu sõnu:

"Ära müdan nirgi silmad,
Kastan kadedasilmad,
Ihine süli kasvada,
Püüan partri pütsasida
Kadus kadugu laul lõnnutagu,
Mina soiman sõnast, mina kastan kaudust,
Mina teen last terveks, saadan teiste sarnatseks!
Havi kuul, havi meel.

Junala rist ette, junala rist taha,

Junala rist maast taiva alla.

Lausumise juures peab saama iga rea algusel "kere ida"
peale loetud. Hamei järel peab loetava muhtuid
uhksest kuni uhemi.

Vistrikuid lapse kehal on pestud veega, millesse uhkse
kord uhkse tuerist sütt riksikult on pandud

(arstitud 40-50 aast. eest - Puurimanni)

Punaseid vistrikuid pestakse kalina marja mahlaga
(Narra)

Lapse naba valu korral pandud naba peäle
toonungu puu korealust kaabet, mis valu
vahendab.

Mõnes 30 aastat tagasi määratud ja viheldud väikesi
lapsi (sõhe või kahe aasta vanused), et lapsel mingisugune
riiga kütge ei hakkaks. Enne viitlusest määratud laps
kolm korda marja veega üle; leri rikkaga aga lausumist
iga veeriskamise puhul: "õnn leini", õitse leini, kanya
leini, karm leini. Viiteldud ka uhksest seltsi õitseva
puu vihaaga, mille juures viitlaja ise aga kõneleb:
Sakki, sakki saamakse, sakki saama õnnikene.
Kudas tibu nõnda teris, kudas arsti, nõnda abi.

Hundi sabaga viheda, rebast sabaga võida.

Tõli tulgu, terve ningu, kolmas upile oodaku.

Rebasele reide, jänesele jalga, karule käppa

Musta linnule muu töö!

Kirju linnule robe suurm

Kärgega ningu hobustega tulgu.

(Elu lootar 18a. r. Puurimäe v. P. Kruuse küla)

Kirumi vastu - (epileptilised valud, villikosed kurgus) antakse üks lusika täis piima, kuhu kolmest hõluse somniku junnist kolm tilka ^{vedelikku} (vett) sisse oli lastud.

Lapse laugetöbe korral antakse musta kuke või musta kassivend. Profülaktilises mõttes laugetöbe vastu on tarvis kolm korda suurest poiekest lapse kurgus katki kraatsida; need kraatsijad naise nimetatakse „kirumi rikkujad“ (Wiedemann-ky 375).

Kahval on arvamuse, et igal lapsel 8-12 aastani on hamba valu (sarnuti nagu polve valugi); hambad vahetuvad. Polve valusid määratakse rasva, või ja petrooliumiga. Samal ajal peab lapsed ka roõgu ² peä pöödema; mis ei pöödevat, sellega jäävat haigus külge. Rajalise paasid pestakse lehmasega, võetakse sisse pussirohu- ja rasva segu; ja tarvitatakse ka mingisugust tervet rohtu.

Rohi, mis iga haigust parandab on trüristükk ehk linnarohi, ehk junda ritt (Asa faetida).

Lärs laps risti-pandi linnarohu rüet sisse. See rohi oli kaugesti lehmav (Kassaan).

Pääl „linnarohu“ on veel abinõu, millega võib rigast last tervestehe, olgu siis mis haigus tahes; see abinõu on kõigesugu lertud rana tükkid nagu: kõpla tükkid, kirve labid, kummi rana otsad, hõluse rana pooled j. n. e. kõik mis maalt lertakse pandakse kotti;

minujust rauakotti nimetatakse ämmamoori arstimise
riistadeks ja vette kalust talle, kus ämmamoori abi
tarvitati. Soojendades leiges vees, vajutati igaühiga kolm korda
lapsele, kolm korda päälle sulistades visati sauna põrandale
maha, kui arstimine lõpuks oli jõudnud koyati rauatükki
korku ja rännati sinna, kus abi tarvis läks.

Lõpetades lastehaigustega, lõpetan ka ühtlasi käesoleva kirja Löö, lisades siia juurde mõne sõna ära käidud radadelt. Nagu eelpool nägime, tunneb meie rahvas nii mõndagi haigust ja arstimise abinõud. Paljudest haigustest ei räägi rahvalaule midagi; need on haigused mis harva ette tulevad ja ei kurnanud oluliseid meie rahvast. Mõnugust haigust võime ette tulla ja mida rohkem tunni, selli kohta on ka andmed käitlismad. Nüüd on lugu arstimisega. Kõige esiti tarvitati ära abinõu, mis käepärast, ajekohe saadaval oli, küsimata sellest, kas see oli just tarvitlik või mitte. Kuid ehavahendite (rohtude) tarvitamisel on tarvitatud ühtlasi ka mürguseid, mis ei jäänud hästi, tagajärde poolest apteegi rohtudest maha. Tuleta meile nõidumisi, lausumisi, positsioone - millest võib võib ka teatav osa arstimise mõju peituda. Siin on päätegur nite idiku varmlone mõjuvõime teie peale. Kas siin ei ole mitte tegevust praeguse aja hipnoosiga?

Järeksõu on tähtis tegur rahvaarstide alal on hõigatseuse
protsess soojas, saunas ehk mõnel teisel moel. Mis suugust
osa kogu arstiteaduses etendab hõigatseune ja selle läbi eralva-
tavad arued, mis orgaunrmi meaha jätavad - on tänuuoni
lopuliseult uurimata. Selles suhtes annab küll rehu meditsiin
tõuke selle tahtsa küsimuse - hõigatseuse protsessi uurimisele.

Laoksra haiguste grupis seisab, et rõmasti arstiti
pori ja mudavee seis leotamistega - Kas see ei ole mitte
ürgeaekkus mere uue arstimise viisile - mudavannidega?
Edasi on meil tegevust uü kurikuulsa tüsiksusega.
Tüsiksuse vastu ei ole mittegi arsti võtta kuni vümaseni
momentini lertud, kuid rahval ja eratol kogutud
teadete põhjal on Eesti rahva abimise tüsiksuse vastu -

põdrasambla ummikusse keedis positiivseid tagajärgi andnud. See vahest tohtuks küll kaasa mõjuda, et tüstikuse ravitsemine põdrasamblaiga saaks päevakorra väetud. Peatades sunnituse, naiste- ja lastehaiguste juures, tuleb aurväärt koht anda Eesti emale - naisele. Vaatausata kõiki raskuste, mittehoodsate elutingimuste peale, Eesti emal on kasvatanud merd kuni iseseisvaks. Hra rääkimata tarvilisest abist, teinud peale on ikkagi vaadatud kui tööaja peale, mille tõttu kannatas Eesti naine väga palju vaimiliselt. Vutsutatud muredest, elutormidest, saanud Eesti naine suurtel revolutsiooni päevadel paigale - vabadusele ja nüüd siutavas kõrges Rõõrkoos Eesti mees ja naine terveks vabalt rääki.

Hügieenilist seisukohalt väljastades, mängib suurt osa Eesti saun. See on arnuksine asutus rahval, kus taiga nädal ükskord end uue puhastet. Sauna võib leida iga Eesti eluraja juures. Ühes saunaga saavad puudutatud ka külgehaigused hargused. Rahvas küll külgehaigused hargusi palju ei tunnust, mis külge väitid haigused, need olid karmad sügelused, süfilis, millede eest ka hoiti. Kuid kui mere vaatlema kõige suuremaid ja tõhtsamaid haigemajaid Eesti Vabariigis, siis näeme, et neudes ei toheta ka haiguste külgehaigustid tahetud panna: mi lüguvad vabalt ühes haige palatis segaünni kõiksugu haiged: kõhusahtel (typhus abdominalis) haiged, süfilitised, tüstikuse haiged j. n. e. Usun kindlesti, et lähemas tulevikus, kui bakteroloogiline rohkem välja saab arendatud, panna külgehaiguste haiguste peale rohkem rohkem ja praegused ebaharvad kuivad. Nüüdsest avaldan ka lootust, et Vaba Eesti loomise saaks tungitud sügavamini Eesti ellu - minnakse, päevavalgele tundes noid perliisi, mis kannustavad Eesti laste sugu.

Oktoober. 1923.

Tartu.

366 864

Orro, Hugo.
Eesti rahvameditsiin,
eriti sünnituse, ... 1923

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01082630 5